158723
163.75

ADATOK A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÉS A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

MÁSODIK FÜZET.

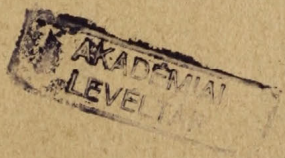

BUDAPEST, 1929.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

ADATOK
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ÉS A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉNEK
TÖRTÉNETÉHEZ.

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN
LEVELE A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIÁHOZ 1858-BAN.

AKADÉMIAI LEVÉLTÁR

BUDAPEST, 1929.
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

626025

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

KERTÉSZ JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA KARCAG. TELEFON: 26.

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvleltár 5111/82 19 sz.

Gróf Széchenyi István utoljára 1848 július 1-én jelent meg az Akadémia helyiségeiben.* Aláírta Toldy előterjesztéseit Ring Adorján elbocsátására, Repiczky János kinevezését könyvtári irnokká, Fekete Somát megbízta a könyvraktár kezelésével, s megengedte, hogy Gyurikovics Istvánt Toldy segédirnok gyanánt maga mellé vehesse.[1]

A forradalom zaja behatolt a Magyar Tudós Társaság falai közé is; a március 20-iki ülés határozatait, amely a királyt, nádort, Batthyány Lajost és Széchenyit üdvözölni kívánta az új események küszöbén, a gróf elhamarkodottnak tartotta s a feliratokat szándékosan a tárcájában felejtette, de a lelkesedés további kitöréseit már nem tudta megakadályozni: Garay János indítványára falragaszokon üdvözölték az új kormányt, s az Úri utcai akadémiai ablakok egyikén kidugták a magyar zászlót, elsőnek írva reá Vörösmarty prófétai jelszavát: Borúra derű.

Ennél rövidebben az utánna következő évek eseményeit nem is igen lehet jellemezni. Úgy tűnik fel, hogy az ellenség rombolási vágyának növekedésével, a pusztulás démonának feltámadásával lépést tart, legalább a kultúrális nívó fenntartása érdekében felveszi a versenyt az Akadémia tagjainak azon törekvése: megmenteni minden lehetőt, s megtenni mindent a nemzeti kultúra érdekében. Azt az angol jelszót: mig egy nemzet tanúl, addig nő, s míg egy nemzet taníthat, addig vezet,[2] Széchenyinek sikerűl az Akadémia immár évtizedes hagyományává meg-

* Felolvasta a szerző a Szent István Akadémia 1928 november 23-iki ülésén.

1. Akadémiai kézirattár, Történelem, ívrét 23. sz.

2. Magyar Figyelő, 2. évf. 1. k. 401. l.

tenni, s Riedl Frigyes méltán emeli ki Toldy Ferenc akadémiai működéséről, hogy lelkesedéstől forró szivét az a tudat vezérli: a legelső európai nagyhatalom nem az angol, német vagy orosz, hanem az európai műveltség. Úgy érezte, ezt kell a magyarnak meghódítania, különben ő hódít meg bennünket.[3]

Amíg hol az osztrákok, hol a honvédek ágyúi zúgnak a város felett, szétlövik Széchenyinek Ullmann-házbeli lakását, s elpusztítják Toldy szegényes berendezését, az Akadémia tagjai a maguk nemes elszántságával megtartják üléseiket, lejárnak szavakat gyüjteni a vidékre, s a székesfehérvári sírokat ásatni. Hiányzott azonban az egységes irányítás és a megelőző évtizedekben megszokott vezetés; Teleki József gróf, akit az ellenzéki szellemű tagok, amíg Bécsben hivataloskodott, pecsovicsnak tartottak, most az 1848-iki kolozsvári országgyűlésen való színvallása miatt kegyvesztett lett és súlyos betegségben sínylődve Szirákon éldegélt; Széchenyi Döblingben elzárkózott a világ elől, s az aradi kivégzések hirére megint az ágyhoz kellett kötözni; Eötvös József báró, a szelid lelkű költő külföldre menekült, Károlyi György grófot pedig, az első alapítók egyikét, hálás pesti vendége, Haynau csukatta börtönbe.

Azok közűl, akik a nehéz viszonyok között részint tekintélyük, másrészt politikai helyzetüknél fogva a vezetést ideiglenesen átvehették, a többség előtt gróf Andrássy György alapító tag látszott alkalmasnak. Toldy hozzáfordult tehát, s a gróf 1850 tavaszán beszélt gróf de Lamotte Antal helytartósági főnökhelyettessel, aki viszont báró Geringer Károlynál, az ország teljes hatalommal felruházott polgári biztosánál járt közbe, hogy az Akadémia működése a régi keretek között megengedtessék. Geringer némi, aligha kedvező tájékozódás után, azt kötötte ki, hogy a társaság utóbbi éveinek működését, pénztárának állapotát és tagjainak politikai magatartását egy bizottság

3. Akadémiai Értesítő, XVII. k. 249. l. — Berzeviczy A. 1915-iki megnyitó beszédében „zarándoki hűség"-nek nevezi ezt a hagyományt. Akad. Értesitő, 1915. 366. l.

vegye vizsgálat alá.[4] Andrássyé az érdem, hogy e bizottság tagjai nem külső egyének voltak, hanem az akadémikusokból kerültek ki. A vizsgálat természetesen mindent rendben levőnek talált, s az alapszabályok megváltoztatásának 1847-ben abbamaradt ügyét is jobbnak látta meg nem bolygatni.[5] Geringer erre a kisülések tartására megadta az engedélyt, a bárónak azon kívánsága elől azonban, hogy saját tagjainak a forradalom alatt tanusított viselkedését elbírálja, illetőleg hogy a politikailag vétkeseknek tekinthető tagokat kizárja, ügyesen kitért.[6] Igy az ügy egyelőre elintézettnek látszott, Andrássy 1850 június 10-én megnyitotta az első összes kisülést, miután Geringer kívánságára a távollevő Széchenyit elejtették,[7] majd újra

4. Balázsházy János: Magyar tudós társasági viszonyokról. Magyar Hirlap 1850, 200, 202. sz. A bizottság tagjait felsorolja a Toldy által közölt adatok alapján (Akad. kézirattára, Levelezés, 4. r. 109. sz.) Lónyay Menyhért: Akad. Évkönyvei 1873, 5. l. és Angyal Dávid a Budapesti Szemle 116. k. megjelent cikkében, amely a jelen sorok alapjául szolgál.

5. Az első szabályzat módosításának ügye éveken át foglalkoztatta az Akadémia tagjait. Az ezen célból kiküldött bizottság munkáját 1845-ben kinyomatták: *Javaslat a' m. tud. társaság' rendszabásai' módosítása iránt. A' tagok' számára, kézirat gyanánt.* 4 rét 19. l.

Ehhez Toldy Ferenc nyolc oldalra terjedő *Indokolt indítvány*-t írt. Sürgeti az új szabályzat életbeléptetését Tóth Lőrinc is *Legyen világosság* c. kéziratában, amelyen a censura szerint az ellenzéki szellem vonul át, s igy nem nyomatható ki (Országos Levéltár, Revisio librorum, 1847. $^{10}/_{55}$a. sz.). Az Akadémia azonban gyakorlatban már kipróbálja a szabályzatot, amely Toldy szerint igen bevált, az osztályonként való munkálkodás által az intézet „valóban a tudományos közlekedés eszköze és mezeje" lett (1847 okt. 3. levele Telekihez. Akad. kézirattár). A végleges állásfoglalást a kérdésben az 1847-ik évi nagygyülésnek tartották fenn; gróf Teleki elnök azonban, minthogy az elnökség a nagygyülésen előreláthatólag nem vehet részt, november 27-én felhivta Toldyt, hogy minden, a Társaság életébe vágó ügyet törűljön a napirendből. (1847. nov. 27. Kolozsvárt kelt levele az Akad. kézirattárában).

Az 1836—1848 közti alapszabályok szellemének áttekintő, szép összefoglalását nyujtja Gyulay Pál a Toldyról tartott emlékbeszédben, a M. T. Akadémia évkönyvei XV. l-f. 24. stb. lapjain.

6. A bizottság jelentését gr. Dessewffy Emil és Toldy fogalmazták. Toldy feljegyzése, Akad. kézirattár, levelezés, 4. rét 109. sz.

7, Toldy megjegyzése u. ott. Az Akad. Értesítő 1850, 2. l. is meg-

Teleki vette át az elnöki teendőket, miután az 1853 március 16-án tartott igazgatósági ülés őt újra megválasztotta. Telekinek 1855 február 15-én bekövetkezett halála után,[8] április 17-én megint Andrássy elnököl az igazgatósági ülésen, amely az elnöki tisztet gróf Dessewffy Emillel, a másodelnökit báró Eötvös Józseffel töltötte be.

Az alapszabályok függőben maradt ügye 1852 nyarán került előtérbe, amidőn Pest város polgármestere felsőbb utasításra, egyéb intézetek közt az Akadémiát is felszólította, küldjön be jelentést szabályzatáról, működéséről és pénztára állapotáról. Az elnökség augusztus 26-án ennek eleget tesz. Néhány hónappal később, november 26-án megjelent az egyletek müködését szabályozó nyilt parancs, amely kimondta, hogy három hónapon belől a már előbb működő intézmények is kötelesek az engedélyezésért folyamodni. Ennek alapján most már a megye főispánja szólította fel a társaságot, folyamodjék a fennállhatás megengedéséért. Az elnökség 1853 március 5-én kelt felíratában azzal érvelt, hogy az Akadémia nem vehető egy kalap alá az egyesületekkel, hanem törvény által szentesített országos intézmény, olyan, mint a bécsi tudományos akadémia. Mindamellett elküldte az alaprajznak és az 1830 november 6-án jóváhagyott szabályzatnak 3-3 magyar és ugyanannyi latin nyelvű másolatát. Ez a helytartóságot nem elégítette ki, Prottmann Ferenc rendőrigazgató október 13-án a szabályzat német nyelvű szövegének felterjesztését sürgette „a legfelsőbb helybenhagyás kieszközlése végett."[9]

A szabályzat ügyéről Eötvös József báró másodelnök december 6-án értesíti az elnököt.

Eötvös akkoriban közbenjár a rendőrségnél, hogy Vörösmarty árváinak ügyében a Deák által megindított mozgalmat ne nyomják el, de ez főként a sajtó támogatását

emliti: A megerősített akad. bizottmány pedig a betegsége által meggátlott gr. Sz. I. helyébe gróf Andrássy Györgyöt választotta elnökké.

8. Telekiről szóló egykorú cikkek: Budapesti Hirlap 1855, 652. sz., Budapesti Viszhang 1856, 36. sz. (arcképpel).

9. A szabályzat átdolgozására kiküldött bizottság tagjait felsorolja és munkáját ismerteti Angyal D. említett értekezése.

illetőleg eredmény nélkül végződik. Az akadémiai szabályok ügyéről, írja említett levelében, semmi újat nem tud, csupán hogy a jóváhagyásnak most sincsen lényegesebb akadálya. A Vörösmarty ügyben elszenvedett kudarc miatt nem meri sürgetni a szabályzatot sem, s talán helyesebb lenne a döntést akkorra hagyni, ha a főherceg visszajön. Jerney halálos beteg, s ha ma-holnap behúnyja szemeit, a történeti osztályt Érdy és ő képviselik, így hát az üres helyek betöltéséről ideje volna gondoskodni. Négy nappal később írt leveléhez csatolja a kormány leíratát is, amely szerint Vörösmarty akadémiai fizetését gyermekei részére meg lehetne hagyni. Eötvös szerint ez nem teljesíthető, mert a helyet mással töltötték be „és statutumaink megváltoztatása akkor, mikor még azt sem tudjuk, mennyire hagyattak azok helybe, lehetetlen." Biztosítja ezen és később írt levelében is Dessewffyt, — miután az elnök az Akadémia bevonását a gyűjtésbe nem helyeselte, — hogy Deák nem mint akadémikus, hanem mint az árvák gyámja, magánlevelek alakjában szétküldött felhívások által fogja a gyűjtést folytatni.

Hogy a kormány miért volt bizalmatlan az Akadémia működése iránt, illetőleg a közelmúlt eseményeiből mit rótt fel hibának, Toldy 1856 február 27-iki leveléből derül ki, amelyben Dessewffyt az akadémiai küldöttség fogadtatásáról értesíti.

Dessewffy leveléből örömmel olvasta azt, hogy Albrecht főherceg nem akarja az Akadémia épületét a Múzeum telkén emelni, ez sok embernek titkos kívánságával megegyez. Leírja, hogy február 10-én a másodelnök vezetése alatt küldöttség járt a főhercegnél. „A fogadás igen kedélyes volt, de egy passus nagyon kirítt a főherceg beszédéből, melynek kútforrását Méltóságod gyaníthatni fogja. Die Persőhnlichkeit der beiden Herrn Presidenten ist mir Bürgschaft, dass die Akademie diesem hohen Ziel (melyről beszélt) entgegen streben wird, ohne unter dem Deckmantel der Wissenschaft anderweitige, ihr fremde Zwecke zu folgen. Megjegyzém Méltóságod biztosítására, hogy az Akadémia *soha* egy tapodtat sem távozott el céljától. A zászlót vagy az adresst K(ossuth)hoz a viszonyok hatal-

ma közt *lehetetlen* volt mellőzni. Egyes tagjaink compromissiója nem kompromittálhatja az intézetet."

Minthogy a kormány részletes adatokat kért az Akadémia megalakulásáról s addigi működéséről, gróf Dessewffy Emil elnök 1856 februárjában ezt terjedelmes emlékiratban elvégzi, melyben elmondja a társaság megalakulásának körülményeit, vázolja működését és irányát, különösen kiemelve azt, hogy célja a magyar nyelv és tudomány fejlesztése volt.[10]

A budai kormányzóság felterjesztése szerint, minthogy az intézet nem új, amely esetben a bécsi akadémia szerint kellene igazgatni, — a szabályzatot az egyleti törvény szelleme és a tényleges viszonyok követelte mértékben kell átalakítani. Hogy az intézet ne csak a magyar szellemi művelődést fejlessze, főleg Prottmann rendőrigazgató szorgalmazta, kívánatosnak tartván a német nyelvű működés lehetővé tételét is. Még új címerről is gondoskodtak számára. A fősúlyt azonban a polgári biztos, mint felügyelő jogkörének lehető kiterjesztésére helyezte.

Bach báró javaslata enyhébb volt, a német nyelv bevezetését ő is indokoltnak tartja ugyan, ellenben a felügyelet szigorítását helyteleníti. Minthogy az olaszországi események miatt az enyhébb felfogás esetleg érvényesülhetett volna, Albrecht főherceg 1856 június 9-én újabb felterjesztéssel élt a szabályzat ügyében, ragaszkodva a kormány politikai felügyeletének szigorításához. E miatt a szabályzat kiadása ismét hónapokra megakadt, s az enyhítésére irányúló törekvések is ellanyhultak.[11]

Az elnyomás és korlátozás ellen az Akadémia a nyilvánossághoz folyamodik, 1855-től kezdve Toldy a Vasárnapi Ujságban és az Új Magyar Múzeumban, főként Csengery Antal a Pesti Naplóban 2-3 hetenként közzétesz egy-egy híradást a tagok működéséről s az ülések lefolyásáról. A Magyar Sajtó (bécsi lap) június 29-iki száma biztatónak tekinti az Akadémia fennmaradására nézve az

10. Eötvös és Toldy levelei az Akad. kéziratárában. Tört. ívrét, 153. sz. Az emlékirat tartalmát l. részletesebben Berzeviczy Albert: Az Absolutizmus kora Magyarországon, II. k. 106—107. l.

11. L. részletesebben Berzeviczy Albert i. m. 108-110. l.

igazgatósági tagok említett megerősítését; Eötvös elnöki megnyitóját igen kiemeli a cikk írója, mert azt fejtegette, hogy a magyar nemzet fennáll, s ez a jövőben attól függ, milyen helyet tud az általános művelődés és tudomány körében elfoglalni.

A szabályzat megerősítésének halogatása az intézet működését minden irányban, de főként anyagi tekintetben megakasztotta. Mert az Akadémia pénzügyei akkor valóban nehezen állnak; az állam magas adót vetett ki reá, ki kellett vennie részét az államadóssági kölcsönből, akkor tárgyalt az Aranka és Czeh-gyűjtemények megvásárlásáról is. Eötvös ekkor már a szabályzat közeli jóváhagyására vonatkozó reményt sem osztja, mert mindez Bach igéretein alapúl, az pedig szerinte nem tartalmaz semmi kézzel foghatót. Bach az Akadémiára nézve bíztatott, irja május 26-án az elnöknek. „Da die Regierung in den Statuten der Akademie keine Veränderungen vorgeschlagen hat, so glaube ich nicht, dass die Bestätigung derselben irgend ein Hinderniss entgegenstehen könnte. Ezek voltak több különböző variatiókban előadott szavai. Kértem az ügynek mentűl előbbi elintézését; mint gondolhatod, az ígéret is olyan valami, — denn keine Hindernisse entgegenstehen können. Effectus docebit. Nem félek lényeges változásoktól, de nagyon csalódnám, ha nem várnánk még legalább egy fél esztendeig." Erre való tekintettel megígéri, hogy Ostendébe menet Bécsben megint megsürgeti az ügyet.

A sajtó támogatása sem járt mindenben kielégítő eredménnyel.

Török János a Magyar Sajtó 123-ik (1857 május 30-án megjelent) számában melyben az Akadémiáról írt 6-ik cikke látott napvilágot, lelkes felhívást tesz közzé, hogy a megyéket, városokat és falvakat szólítsák fel arra, hogy az őfelsége védelme alatt álló intézetre tehetségéhez mérten kiki adakozzék. Ezt a tervezetet az Akadémia legközelebbi programmjából szakította ki, de az elnökség nézete egyetértő volt abban, hogy a lap eljárása hasonlít Széchenyi esetéhez, melyet ő annak idején a pisztoly idő előtti elsűtésének nevezett. A helyzet kellemetlen volt, s Eötvös nem tudott helyesebb módot ajánlani Dessew-

ffynek a hallgatásnál, mert mint júl. 13-iki levelében írja, a Magyar Sajtó védekező cikkei csak rontottak a dolgon. „Ezen fájdalom, nem segíthetünk többé, írja, hibásnak tartanám azonban, ha a Sajtót e ballépésben követnők, vagy általa arra biztatnók magunkat, hogy a *statutumok kiadása előtt* bármely felszóllításra határozzuk magunkat."

Azok lajstromát, akikhez az adakozásra felhívást szándékozik az Akadémia küldeni, a jobb jövő reményében mégis elkészítik, Toldy, Tóth Lőrinc és Csengery e tekintetben igen hasznos szolgálatokat végeznek. Az első biztos adakozó, Sina báró szintén kijelentette, hogy a felajánlott összeget csak akkor fizeti be, ha a szabályzat olyan lesz, hogy az Akadémia tovább is kizárólag magyar intézet maradhat.

Egyik év múlt tehát a másik után a szabályzat megerősítése nélkül. A késés nem vallott jóakaratra, s méltán ejtette aggodalomba az embereket. Tasner valószínűleg Széchenyi megbízásából 1856 augusztus 10-én szintén azt kérdezi Toldytól mikorra várják a jóváhagyás megtörténtét.[12] Dessewffy Emil elnök december közepén felmegy Bécsbe, s ott gróf Thun Leo közoktatási miniszertől biztatást nyer aziránt, hogy a szabályok lényeges változtatás nélkűl lejönnek.[13] A beavatottak azonban másként tudták a dolgot. Frankenburg Adolf az 1855 végén felállított bécsi legfőbb úrbéri törvényszék elnöki titkára elmondja, hogy Bach báró a szabályzatot egyik bizalmasának a szász eredetű Reichenstein Ferenc báró udvari tanácsos, a nagyváradi helytartóság volt helyettes főnökének osztotta ki, a kit éppen ilyen természetű ügyek elintézésére rendelt fel Bécsbe, s érdemei elismeréséűl neveztetett ki később másodkancellárrá az erdélyi kormányszéken.[14]

Az uralkodó párnak Budapesten történt megjelené-

12. Akad. kézirattár. Levelezés, 4 r. 98. sz.

13. 1856 dec. 20. levele Toldyhoz. U. ott, külön iratok, 36. csomag. Eötvös levelei, s a Magyar Sajtó példányai u. ott, Történelem, ívrét 253. sz. alatt.

14. Frankenburg: Bécsi élményeim, 1880. II. k. 59. l. A szabályzat későbbi enyhitése szerinte főként Pápay udv. tanácsos érdeme.

sekor a császár kijelentette az Akadémia tisztelgő küldöttsége előtt, hogy az Akadémia és a Nemzeti Múzeum szabályzata jóváhagyásának mi sem áll útjában, s ezt az elnök az 1857 június 6-iki igazgatósági ülésén bejelentette, de a jóváhagyó záradék mégis csak a következő év február 27-én adatott ki, s azután is hónapok múltak el, míg leérkezett. A kormány egyidejűleg dr. Palló Sándort bízta meg az intézet szabályszerű ellenőrzésével, a ki azt sem akarta megengedni, hogy az igazgatóság a leérkezett szöveg felett tanácskozzék. A május 29-iki ülés mindamellett rámutatott a változtatás különösen négy fájó részletére: hogy kimaradt az új szövegből az, hogy a tudomány fejlesztése magyar nyelven történik, hogy az uralkodó három jelölt közűl nevez ki, mert azelőtt csak megerősítésre terjesztették fel a megválasztottakat; hogy a fizetett tagsági helyre való kinevezést a kormányzónak tartották fenn, végül hogy a felügyelő kormánybíztos nemcsak az alapszabályok megsértésére, hanem az Akadémiának a kormány céljai szerint való működésére is köteles felügyelni. E sérelmeket Deák két nappal később terjedelmesebb feliratba összefoglalta, s az elnökség azok orvoslása érdekében felterjesztette az uralkodóhoz.[15]

A Pesten történtekről Széchenyi részletesen értesült Szögyéntől, a ki az uralkodót Pestre lekísérte, s az akadémiai üléseken többször megjelent, másrészt Deáktól, a ki fürdőbe menet a grófot ezen a nyáron meglátogatta. Beszélgetés közben megmutatta nekik az akkoriban megjelent Rückblicket, a melynek az Akadémiát illető rövid nyilatkozata ugyancsak felizgatta,[16] s felolvasta előttük a válasz azon részleteit, a melyekben rámutat arra, hogy az Akadémia immár tíz éve hiába várja azt, hogy rendes működését megkezdhesse, másrészt annak örül, hogy a kormány semmivel se járult hozzá a kizárólag magyar nemzeti intézmény támogatásához, mert az annyit jelen-

15. Angyal D. idézett cikke mindezt részletesen előadja. Deák szereplését kiemeli az Akadémiai Értesítő 1904. 284. l. is.

16. Wir weisen diesfals auf die ung. Akademie der Wissenschaften hin, deren Statuten in neuer zweckmässiger Form erst jüngsthin die Genehmigung gefunden haben.

tene, mint megvetni benne a lábát és kiforgatni valójából. Ezen esetben a két latin közmondás fejezi ki szerinte a nemzet közfelfogását: Timeo Danaos et dona ferentes és Figere pedem.[17]

A ki Széchenyi fellépését az Akadémia érdekében akár az alapítók közismert érzékenységéből, akár a nyelvnek mint a nemzeti művelődés egyik fontos tényezőjének túlértékeléséből igyekezne megmagyarázni, kétségtelenül helytelen úton járna, bár nem tagadható, hogy az első is, még pedig igen tiszteletre méltó okokból közreműködhetett elhatározása létrejöttében, s az is bizonyos, hogy a magyar nyelv művelése akkor nemcsak kifejezője a nemzeti egységnek, hanem egyetlen megmaradt eszköze. Való, hogy a nemzet földrajzában is él,[18] de ezt akkor a kormány lerombolta az ország területét öt részre szakítván, történetét kigúnyolta mint ábrándozást és az élettel szembenállót, hagyományát megtagadta, erkölcseit leszorította, érzéseit letörte s éppen kultúrája ellen akarta a döntő hadakozást megindítani.

A döblingi Remete azon okból szólalt föl a szívéhez annyira hozzánőtt intézet magyarsága érdekében, mert amint azóta kiderült, már ismerte azon koronatanács jegyzőkönyvét, a mely szerint az uralkodó közvetlenül magyarországi útja előtt 1857 március 21-én kijelentette, hogy minden tekintetben az eddigi — tehát absolut monarchikus és centralizáló — rendszert fenn akarja tartani, nem bízott ennélfogva a kormány igéreteiben.[19]

Nem várt tehát semmi különösebb eredményt az uralkodó második magyarországi utazásától sem; tudta, hogy Bach elzárja a nemzet vezetőivel való érintkezéstől, ami hamarosan szomorú valóvá vált, a császár sem Pesten, sem Eperjesen nem vette át a konzervatív párt

17. Döbl. hagyaték, III. k. 275, 493. l. A Rückblick részletes ismertetése megjelent a Wanderer 1857 okt. 29. és 31. számaiban, s belőle Széchenyi világosan kiolvasta a kormány további terveit.

18. L. Kozma Andor nagyértékű cikkét a Magyar Figyelőben, I. évf. 2. k. 1911.

19. September 9-én ez köztudomásúvá lett császári leirat alakjában. L. Szögyény Marich L. emlékiratai, II. k. 101-102. l.

emlékíratait. Széchenyit felingerelte a szolgai meghunyászkodás. Szögyény naplójából tudjuk, hogy Esterházy Pál herceget, — aki a császár utazását rendező bizottság elnöke volt, névtelen levélben megrótta hyperloyalis viselkedéséért. Bogyay Lajos zalai megyefőnök felszólítását, hogy mint megyei birtokos *„Ő cs. k. felségeik e megyén leendő átvonúlásuk alkalmára célba vett hódoló elfogadási ünnepély lehető legfényesebb rendezését segedelmező tevékeny hozzájárúlásával előmozdítani szíveskedjék"* undorral dobta a papírkosárba.[20]

A döblingi tartózkodás első éveiről nem maradt fenn Széchenyinek naplószerű feljegyzése, a mi kétségtelenűl nagy kár. Akkori lelkiállapotának megrajzolására egyéb forráshoz kell folyamodni, a milyenek levelei, az általa tett feljegyzések és azon hìrlapi közlemények, a melyeket kétséget kizárólag áttanulmányozott. A nagy magyar nyelvű satyra tekinthető talán a legkevésbbé hű tükörnek.[21]

Széchenyi valóságos kutató irodát szervez meg maga körül. Kecskeméthy Aurél, Tasner Antal, Török János és Széchenyi fiai, sőt a grófné is figyelemmel kísérik a külföldi és hazai hírlapokat, s felhívják figyelmét a fontosabb cikkekre. Mondhatni nem kerüli ki figyelmét egyetlen cikk sem, a melyekkel Bach kifelé és befelé a kormány álláspontját alátámasztani igyekezik. Az ország területén előfordúló minden kis rablást, betörést, szerencsétlenséget gyorsan működő vörös irónjával megjelöl annak igazolására, miért kell az országban a csendőrséget, börtönöket, kórházakat szaporitani, a mikkel Bach báró mint érdemekkel, fennen dicsekedik.

Mint volt huszárkapitány első sorban a hadsereg szellemét figyeli meg. Kifelé azt mondják, hogy Magyarország a hadsereg fenntartásához többel az örökös tartományoknál nem járul, mert az újoncozás kulcsa igazságos törvényen alapúl, s a kórházak, elszállásolás és fogatok ügyét is sikerült arányosan megosztani. Arról ter-

20. 1857. ápr. 12. A cenki levéltárban.

21. L. Berzeviczy Albert indokolt megjegyzését eml. műve II-ik 167. l. 6. jegyzetében.

mészetesen nem szólnak, hogy mindezt idegenek hajtják végre rajtunk. Megakad Széchenyi szeme azon nagyszerű síremlék leírásán, a melyet a kormány Radetzky tábornagy temetése alkalmából Gross-Wetzdorfban kezdett építtetni. Ugy érzi, az ott olvasható feliratok parodizálják a valóságot: A hadsereg azon férfiak egyesűlése, a kik a törvénynek befelé és kifelé érvényt adnak; egy másik: A haza érdemes fiainak, akik 1848/49-ben bebizonyították vitézségüket és hűségüket, azt a kérdést veti fel benne, hát a mi hőseinknek, a kik a hazát mindenek felett szerették, ki állít majd síremléket? Valljon Schlick, Windischgrätz, Paskiewitsch, Haynau, Jellasich és Csorichnál nem érdemelnék meg azok inkább a szobrot?[22] Lám mennyire dícsérik a magyart, állapítja meg egy másik cikkből, ha csendesen viselkedik, ennek a kormány szerint csak az a hibája, hogy nagyon szereti a fajtáját és viszálykodása — ez volt a szabadságharc letompitott osztrák elnevezése — gyakran veszélyeztette az ország fennállását. Elismeri egyébként a cikk bölcs szerzője, hogy minden nemzetiség: németek, magyarok, szlávok, olaszok és oláhok megállják helyüket a nagy osztrák hadseregben, mindnyájan egyesült erővel a monarchiáért küzdenek.[23]

Látjuk azt, hogy Széchenyi az ifjú uralkodóról és az uralkodó családról a neki elmondott részletek s az olvasott hírlapi közlemények alapján helyes ismeretet szerzett. A ki a Blicket elolvassa, vagy az Offenes Promemoriát, belőlük ugyanazon képe merül fel lelke előtt I. Ferenc Józsefnek, a melyet Bismarck nyújt 1852-ben a vele való többszöri tárgyalás után: 20 éves, de gondolkozása idősebb embernek megfelelő, nyílt lelkű, szereti azt, hogy a magyarok lelkesűlnek érette, igazságszerető, nem ragaszkodik mereven a formákhoz, kötelességtudása majdnem emberfeletti.[24] Közismert volt a császár érzé-

22. Die Presse 1857. okt. 19. Allgemeine Zeitung, 1858. jan. 10. Az alábbiakban felsorolt hirlapi cikkeket Széchenyi megszokott jeleivel látta el.

23. Oesterreichische Zeitung,. 1858. ápr. 8.

24. Kohut Adolf: Bismarcks Beziehungen zu Ungarn, Berlin 1915.

kenysége a sajtó támadásaival szemben. Gróf Cavour Kamill, az ifjú Olaszország Széchenyije, szükségesnek látta egy külön diplomáciai lépéssel élét venni pld. a sardiniai lapok okozta rossz hangúlatnak, a melyet Paar gróf tett szóvá a császár milanói utazása után. Cavour elismeri azt, hogy az olasz sajtó nemcsak az osztrák kormányt, de a császár személyét is támadja, de az érzékenység szerinte túlzott, mert a lapok cenzurája szigorú s bevitelüket a többi osztrák tartományba megakadályozzák. De ha Paar és Buol gr. átlapozzák az angol és belga lapokat, s megfigyelik azt, hogyan támadják azok a saját kormányaikat, a sardiniai sajtót nem találják oly bántónak. Egyébként a kormányzóság soha nem tagadta meg a fékevesztett sajtó megrendszabályozását, ezzel szemben az osztrák hírlapok ugyancsak kíméletlenül támadják a külföldi kormányokat és uralkodókat.[25]

Az utóbbi megjegyzés főként a Saphir Móric szerkesztette Humoristra vonatkozik, a melynek jóformán egyetlen, csipkedéstől mentes száma a Rudolf trónörökös születésekor kiadott ünnepi emléklap, a melyben megkapó bölcsődalok elhangzása után ősei : Habsburgi Rudolf, I. Miksa, Mária Terézia, József császár üdvözlik az újszülöttet ; alattvalói nevében Ausztria köszönti fel.

Széchenyi fájó szívvel látta, hogy Magyarországról itt egy szó sem esik. Úgy véli, az uralkodó háznál is elkelne Ventura Gioacchino, a ki a Tuileriákban III. Napoleon és a királyné jelenlétében szentbeszédet tart : Lukács evangeliuma 11-ik fejezete 27. és 28. versét veszi alapúl, amely szerint Jézus boldogabbnak mondja a Megváltó megszülésénél is azon embert, aki Isten parancsát meghallgatja és követi. Ebből vonta le fényes szónoklatában azt a következtetést, hogy az uralkodók és a kormányzás vezetői még inkább kötelesek Isten parancsának engedelmeskedni. Hivatkozott Voltaire, a vallástalanság legfőbb képviselőjének beismerésére is : nem szeretne hitetlen kényúr alatt élni, mert azt mi sem akadályozná meg pld. abban, hogy őt ágyúba szoríttassa és kilövesse.[26]

25. Ost Deutsche Post, 1857. márc. 4.

Megütközik azon, hogy a bécsi lapok egyikében olyan közlemény jelenik meg, hogy az uralkodó család az összes fejedelmi családok közűl a legutóbbi 2 év alatt a legnagyobb összeget adta ki jótékony célokra: a császár 881.250, a császárné 16,846. Ferdinánd volt császár és király 55,566, neje 38,660, Karolina Auguszta 42.623, Ferenc Károly fhg. 4150, Zsófia főhercegnő 5499, a többi főherceg és főhercegnő 130,989, mindössze 1,157.580 forintot.[27]

Az absolutizmus elfajúlásának megdöbbentő példáit írja le hozzáírt levelében a kalandos természetű Pfeiferné Reyer Ida (* 1797 † 1858), aki a Madagascar szigetén fennálló állapotokról értesíti. A Ranavolona királynő zsarnoki uralma alatt élő szigetlakók és az elnyomott magyarság életviszonyai között a gróf sok hasonló vonást fedez fel. Ilyen pld. az, hogy a sziget lakói közűl bárki bevádolhat valakit a bíróság előtt, ha 29 piastert lefizet. A vádat nem bizonyitják, hanem neki kell ártatlanságát bizonyítania. Ez pedig a következő módon történik: a vádlottal mérget itatnak, utánna rokonai rizslét adnak neki, a mit hányás követ. Ha ezzel a bevett méreg is eltávozik, ártatlan, ellenkező esetben szörnyű kínok közt elpusztul és bűnössége kétségtelen. Ime a művelt Európa középkori istenítéleteinek egy elmaradt példája, mondja Pfeifer Ida. Arra kéri levelében a kultúra s emberiség minden barátját, Angliában és Franciaországban járjanak közbe, hogy a kereszténység és embertelen üldözések megszűnjenek, a királyné mondjon le jobb lelkű fia javára a véres trónról.[28]

A mienkhez hasonló helyzetben való boldogúlhatásnak vonzó kis leírását nyújtja a Westermann által kiadott Monatshefte egyik cikke, a melynek szerzője aligha-

26. Ost Deutsche Post 1857. márc. 10. Céloz reá a nagy satyra is. Döbl. irod. hagy. II. k. 14. l.

27. Wiener Theaterzeitung 1857. okt. 3. Hasonló módon ir a magyarok celli zarándoklatáról, hogy „a császár felvilágosíttassék." L. Berzeviczy i. m. II. k. 162. l. jegyz.

28. Ost Deutsche Post 1857 jan. 21. Pfeiferné régi ismerőse Széchenyinek. Hozzá 1857 ápr. 30-án írt másik levele bizalmas hangon emlékezteti ismeretségükre.

nem Hartmann Móric. Címe: Az elvesztett állomás. Przibram cseh bányavároskáról van benne szó, melynek lakói a Joachimstalból átjövő német hivatalnokoktól eltekintve, féltékenyen gondozzák cseh nemzeti sajátságaikat; bár nem olyan általános itt a nemzeti viselet, mint a pilseni kerületben, de ebben a tekintetben is haladás érezhető, a cseh szellem a lelkek mélyén van, csak anyanyelvükön beszélnek s dalolják a régi nótákat. Ettől két órányira van az a kis falu, ahova az ezüstbányászok kopácsolása elhallatszik, az a kis falu, a melyet német telepesek létesítettek, s hangyaszorgalommal a környékét feltúrták és művelik. A lakosság a mellett kisigényű, megelégszik saját termésével és a téli időt hasznos kézimunkára használja fel. A szlávság szempontjából elveszett hely neve: Das Deutsche Dorf.[29]

Széchenyi gondos figyelemmel kutatja a kormány politikájának okait; főleg arra keres választ: így kellett-e történnie a magyarok leigázásának, a mire Bach emberei minduntalan hívatkoztak, abba tehát bele kell-e nyugodniok? Látja azt, hogy a mérték nem egyforma. Ott van Velence esete, a melyet 1858 elején Miksa főherceg az uralkodó nevében arról biztosít, hogy Velence él és élni fog, mert a városnak van dicsőséges multja, mely a művészeteket magas fokra emelte, az uralkodóház pedig a város sajátságait ápolni fogja a jövőben is. Ne aggódjanak a jövő miatt, Ausztria hajóhada kiemeli majd a várossűlyedő hajóját a tengerből. Az egykorúlag megtett intézkedések azt bizonyították, hogy mindez nem maradt meg puszta ígéretnek.[30]

Különös érdeklődéssel nézi a gróf Törökország sorsának fejlődését, a melyet több ízben beutazott. 1857 őszén Oroszország az osztrák határon csapatösszevonást rendelt el, a mennyiben a 800,000 emberből álló békelétszámból álló hadseregét oda rendelte. Az osztrák kormány közleményei hangsúlyozzák, hogy Európa helyzete

29. Ost Deutsche Post 1857 okt. 22.

30. Oesterreichische Zeitung, 1858 márc. 27. Bach ekkor terjesztette be javaslatát az Akadémia szabályzata ügyében, de Albrecht főherceg, mint láttuk, megmaradt szigorúbb álláspontja mellett.

békés, s ezt főleg Oroszországnak kellene megszívlelnie, a melynek hadereje az elmúlt háborúban négy okból szenvedett vereséget: a gyalogság fegyvere rossz volt, a katonai vasútak hiányoztak, a földesúr és jobbágyság közti viszony rendezetlen volt, a vezérlet felfrissítésre szorult. A feszültség szeptember végén a cár és I. Ferenc József találkozásával szűnt meg.[31] Mint ismeretes, a párizsi béke 1858-ban a szultán birodalmát elismerte független hatalomnak. Önként felmerült a kérdés, s ebből a szempontból veti azt fel Széchenyi is: nyert-e ezzel Európa valamit? Ha a török tartományokban valami baj esik, zavargás üt ki, a világ európai szempontból ítéli majd meg az eseményt: talán beteg test a török, kormánya melegházban űl, nemsokára kimúlik.

Mégis szükség van reá, mert a déli balkáni népek más jogara alatt nem tudnak egyesülni. Ujbizánc létesítését hamarosan feladták, az újgörög császárság se bizonyult erős magnak, csakhamar a római birodalom sorsára jutott volna. Az együtt lakó néptörzsek gyűlölik egymást, a görögök régi kultúrájából folyó fölényt nem hajlandók elismerni.[32]

Mindinkább növő haraggal látja azt, hogy a kormány egyedűl a magyar nemzetiség megvédésével helyezkedik ellentétbe, ebben nem akar engedni. Az általa sugalmazott cikkek ezt világosan feltárják a gróf előtt. Ezek egyike elmondja pld., hogy bizonyára káros az, hogy a pesti német színház ügyébe a magyarok politikát kevernek, hiszen a pesti nép nagyrésze beszél németűl, igaz, hogy azért még nem német és semmi hajlandósága sincs azzá lenni. A magyar színházba azonban szívesen eljárnak.[33] Egyidejűleg a Széchenyi által gyakran emlegetett Bäuerle Adolf lapjában még erősebb leckéztetés jelenik meg: nem tulajdonítható egyébnek, mint a magyarok művészi érzéke hiányának az, hogy a Rostock igazgatása alatt álló német színtársulat Veszprémben csúfosan megbukott. A város 12000 la-

31. Ost Deutsche Post 1857 szept. 2 és 29.

32. Oesterreichische Zeitung 1858 ápr. 11. A gróf a közlemény középső részéhez írta: O intelligenc! O Träger der Civilisation!

33. Wanderer, 1857 szept. 16.

kója közűl vagy 2000 feltétlenűl beszéli a német nyelvet, az első előadásra mégis csak 20-an jelentkeztek, s öt héten át a többi is hasonló kudarccal végződött. Ennek és a pesti német színészet tengődésének bizonyára országos okai vannak.[34]

Szintén a nemzet kultúrájának fejlődési képességét támadja meg a gróf megütközésére egy másik közlemény. Pest nem szellemi központ, írja 1858 újesztendején egy jól értesült kormánycikk. Túlzás nélkűl mondva igen nehéz az embereket összehívni arra, hogy egyszer hetenként eszméiket kicseréljék, szabad, szellemes társadalomban éljenek. A pestiek vagy otthon maradnak a négy fal közé bezárkózva, vagy egyik kocsmából vándorolnak a másikba. Sikertelen maradt legutóbb az ujságírók egyesülésének kísérlete is. A mult év folyamán 28 magyar nyelvű lap és folyóirat jelent meg, a melyből 8 politikai, 1 vallásos, 1 iskolai, 1 bírósági, 3 mezőgazdasági, 1 orvosi, 1 vadászati, 2 népszerű, 7 szépirodalmi és divatlap, 1 tudományos, 1 bölcsészeti és 2 helyi lap volt. Újesztendőre megszűnik a Magyar Posta, a Magyar Sajtó beleolvad a Pesti Naplóba. Egyik lapnak sincs kellő számú előfizetője, kivéve a Vasárnapi Ujságot. Ebből az következik, hogy Magyarországon a magasabb politika iránt alig érdeklődik valaki.[35]

Pedig Saphir Móric lapja kevés komoly híreinek egyike elárulja, hogy a kormány minden lehetőt elkövet az ország közoktatásügyének fejlesztésére. A német fő és elemi iskolákban bevált tanrendszert a legjobb sikerrel alkalmazzák Magyarországban is. Már 100 elemi iskolát szerveztek át négy osztályúvá, 90 tanyai iskolát felállítottak, gondoskodnak német és szláv, sőt magyar és oláh tankönyvekről is. S hogy ez milyen arányokat vesz, mutatja, hogy a bécsi tankönyvkiadó intézet 1856-ban 169,240 magyar nyelvű és 18,366 román tankönyvet küldött be az országba.[36]

Abból a művelődésből, a mely a bécsi tankönyv-

34. Wiener Theaterzeitung, 1857 szept. 15.
35. Wiener Zeitung, 1858 febr. 3. Abendblatt.
36. Humorist, 1857 okt. 30.

gyárból áradt az országba, Széchenyi nem kért. A kik a német művelődés alaposságát emlegették előtte, azok elé a gróf két ujságkivágatot tett. Az egyik arról szólott, hogy a Gőthe és Schiller szobrára való adakozásra szétküldött felszólítás margójára egy Jena melletti talu lakói, ahol Széchenyi is megsebesült a német hegemonia védelmében, azt írták: ezt a két urat nem ismerjük. A másik egy stayerországi népszámláló biztos tapasztalásaiból közölt részletet; a mely szerinte az ottani köznép műveletlenségének kiváló példája.[37]

Széchenyi közéleti működése sikereinek nem egyetlen, de kétségtelenül fontos eszköze a gondos előkészítés s a cselekvésre legmegfelelőbb időpont kiválasztása volt. Elszigetelt helyzete a tébolydában arra kényszerítette, hogy munkatársak után nézzen már a Blick megírása és elterjesztése érdekében is. Ugy látta, hogy a kormány elnyomó törekvésének az Akadémiát illetőleg is a leghelyesebb lesz a közvélemény erejét szembe helyezni.

Munkatársakat magából az Akadémiából kiválasztani mindenképen helytelen lett volna. 1857 nyarán, a mikor az uralkodó magyar útjához fűzött remények már szertefoszlottak, megbízta Török Jánost, jónevű közjogászt, a ki mint láttuk, a Magyar Sajtót szerkesztette, s hozzá bejáratos volt, az Akadémia helyzetét feltáró közlemények kiadásával. A be nem avatottak előtt Török korábbi ujságírói munkássága egyoldalúnak tűnt fel, Szilágyi Ferenc meg is támadta azért, hogy a Magyar Hírlapban a Pesti Naplóban és a Magyar Sajtóban „bálványimádó lelkesedéssel" csak Széchenyiről ír. Török nem mentegetődzött, inkább diadallal mutatott rá, hogy a Pesti Naplóra akkor fizettek elő 3000-nél többen, — akkor ez kivételes szám volt — mikor ő a Széchenyi-cikkeket irta.[38] Ezek a közlemények a következő 1857-ik évben sűrűn jelennek meg egymásután, szobrot követelnek a grófnak a Lánchíddal szemközt, áldottnak nevezik azért, hogy az Akadémiát megalapította a magyar nyelv művelésére,

37. Allgemeine Zeitung, 1857 okt. 30. A keltezést a gróf s. k. írta a kivágat szélére.

38. Magyar Sajtó, 1856 aug. 31. sz.

sürgetik a szabályzat jóváhagyását, többé-kevésbbé nyiltan vagy burkolva aggodalmat fejeznek ki az intézmény jövője iránt.[39]

Egy másik, az akadémiát érintő, de kétségtelenül a a gróf eszméit, támogatni óhajtó névtelentől származó cikk a Wandererben látott napvilágot. Az alapítás félszázados emlékét feleleventő író röviden összefoglalja az Akadémia első éveinek történetét, a melyek zavartalan menete József nádor jóindulatú támogatásának volt köszönhető. Nehezen lehet fogalmat alkotni arról, írja, milyen nagy értéket helyez a nemzet ebbe az intézetbe. Pedig a tudományos akadémiák rendszerint nem örvendenek különös népszerűségnek, és a párizsi „halhatatlanok" a tréfa és gúny állandó tárgyai. Ez könnyen megmagyarázható ; őszintén szólva a tudósok fajtája háromnegyedrészt már eredetétől fogva is élvezhetetlen, a legtöbben foliánsaik közé ássák be magukat, nem ismerik, vagy nem akarják ismerni a praktikus életet és abban rendesen többé-kevésbbé komikus szerepet játszanak ; aztán mint az istenek az Olympuson öntelten és önelégülten ülnek karszékeikben a zöld asztal mellett, majd a kollégákat úntatva, majd azoktól untattatva, mindezért tisztes fizetést bezsebelve, a „félreismert geniek" egész seregétől körülrajongva és istenítve, a kiknek a legközelebb megüresedő hely után nyáladozik a szájuk, vagy kigúnyoltatva azoktól, a kiknek nincsen kilátásuk arra, kogy a halhatatlanok közé valaha bejuthassanak.

Bevallja, hogy az elmondottakból sok ráillik a magyar akadémikusokra is, mégis népszerű az intézet, s az egész ország vágyakozva lesi a pillanatot, a mikor az újra akadálytalanúl folytathatja működését. A mi akadémiánk, irja, nemzeti intézet, annak az időnek legérdekesebb hagyománya, a mikor a hazafias buzgalom a már félig eltemetett nemzeti nyelvet ismét új életre keltette, nemzeti irodalmat teremtett, azzal a bámulatos tevékenységgel, mely csak egy a fiatalságtól erőteljes organizmus

39. A Magyar Sajtó 1857 ápr. 2—május 29. 115, 117, 119, 121, 122. számában „A magyar akadémia" c. közlemények.

sajátja, nemzeti irodalmat, a mely öröme és büszkesége minden magyarnak. Ennek az irodalomnak gócpontja, az ország minden tudományos törekvésének központja, az Akadémia, mely nemcsak a saját körzetén belül teremt, hanem azon kívül is tevékenységre buzdít. A jövőben pótolnia kell mindazt, a mit — nem saját hibánkból — elvégezni nem tudtunk, nyelvünk magyar műveltségéhez illő szótárt, tudományos alapokon nyugvó magyar mondattant. Az ideiglenes állapot nem akadályozza meg abban, hogy a feladatok nagy részét megvalósitsa, de hiányzik munkájához az ösztönzés, az alkotáshoz szükséges lelki öröm s a munka bensőséges élvezete.

Elég megbízható forrásból úgy hallja a közlő, hogy a szabályzat jóváhagyásában már csak néhány jelentéktelen pontról, a választások módozatairól van szó s remélhető, hogy ezeket hamarosan elintézik és az ország egyik leghőbb óhajtása teljesedni fog. Eddig a napi sajtónak tilos volt az Akadémiáról írni, ha azonban a szabályzat elnyeri a jóváhagyást, érdem lesz a sajtó részéről, ha a saját körében oda hat, hogy az Akadémia működése a legszélesebb körökben olyan érdeklődésre találjon, a mely magas céljai eléréséhez segíti.[40]

A gróf figyelme mint az Akadémiát illető kérdésre irányúlt ugyanazon lap egy másik cikkére, a melyben néhány nappal később a Wanderer a magyar újságokból átvette Thierry Amadenak augusztus 22-én kelt levelét Almási Balogh Pálhoz, melyben arra kéri, hogy Attiláról írt munkájára a magyar akadémikusok által tett megjegyzéseket közölje vele, hogy azokat műve második, tervbe vett kiadásánál felhasználhassa. Mentségéül felhozza, hogy munkáját ő nyugaton írta, s ígyekezett hozzá jó forrásokat felhasználni, de kétségtelenül hibákat követett el a magyarok középkori szokásainak és hagyományainak ismerete nélkűl. Mert az olyan országnak, a mely hű maradt nemzetiségéhez, s melyben a múlt oly élénken él, annak életét könyvekből megtanulni nem lehet. A mit ő tanúlás útján

40. Wanderer, 1857 október 27. sz. Szerzője közel áll Széchenyihez, s Kecskeméthy, Kemény Zs., Kovács L., esetleg Falk lehet.

nem birt megszerezni, ahhoz ők, Árpád utódai s Kelet fiai hozzásegíthetik. Főleg a szóbeli hagyományt nélkülözte, a mely lehet hogy mondai, s a történelemtől távol áll, mégis gyakran a legjobb felvilágosításokat nyújtja.

Az akadémiai szabályok régóta húzódó megváltoztatásának súlypontja a budai helytartóságnál volt. Toldy, a ki a fővárostól távollevő elnökök megbízásából a tárgyalásokat végzi, lépten-nyomon tapasztalja ezt. Voltam ma Budán és Schaarschmidt úrral — mert tegnap óta már változott a referens — hosszasan és részletesen átmentünk szabályainkon, írja 1858 február 19-én Eötvösnek. Semmi lényeges nem kívántatik, (csak a pártfogó kérdése látszik egészen mellőzendőnek) ellenben az egész szerkezetnek az egyesületi törvény pontjai szerinti átöntése az, mit a német urak kívánnak.[41]

A mint Széchenyi tudomására jutott, hogy a szabályzat szövegét fönt megállapították. s attól a kormány többé nem hajlandó eltérni, a gróf nyomban munkához látott. Minthogy Dessewffy ezen alkalommalnem kereste fel, 1858. április 28-ikán arra kérte régi barátját, Kovács Lajost, hogy levelét — mely mindeddig lappang valahol — személyesen adja át az Akadémia elnökének. Be sem várva Kovács értesítését, május 3-án Tasnert bízza meg azzal, írjon Toldy titkárnak, hogy küldje el időveszteség nélkűl az igazgatóság névsorát, másra nincsen szüksége. Tasner ismerve a gróf türelmetlenségét, még aznap eleget tett kívánságának s valahonnan megszerezve a tagok névjegyzékét, sietve elküldte azt Széchenyinek. Közben, május 4-én Dessewffy is eleget tett a gróf kérésének, a következő levéllel tudatva ezt vele:

Igen tisztelt Barátom,

kívánságodhoz képest ide zárom alapítványi leveled mását és az 1848.-iki névkönyvet. Mindkettőt elutazásom percében vettem Pesten és azért nem küldhettem onnét. A névkönyv 10-ik és következő lapjain az igazgató, tiszteleti, rendes és levelező ta-

41 Wanderer 1857 nov. 1. sz. Toldy levelének fogalmazványa az Akadémia kézirattárában, Levelezés, 4-rét 149. sz.

gok névsorát megtalálod. A kik kihaltak, vagy kivándorollak X-el vagynak megjegyezve. 1847-től olta csak igazgatók választattak, egyéb tagok nem. Egyéb kérdéseidre most innét nem felelhetek, és azt Pestről fogom e hó második fele után tehetni.

Itt ma és tegnap tiszai ügyekkel foglalkozánk Drevenyák elnöklete alatt. Az Alsószabolcsi Társulat ha Isten segít, jövő évben összes védgátjaival 25 mértföld hosszaságban készen leszen. Az általad megindított nagy ügyet becsületes igyekezettel törekedtünk végrehajtani.

Fogadd legigazabb és edzett baráti érzelmeim kifejezését.

Dessewffy Emil.

Debreceny, 4. 5. 858.

Hogy az adatokat milyen célból kérette, úgy látszik, Széchenyi nem jelölte meg tüzetesebben. Tasnerhez írt egyik levelében már megemlíti, hogy az Akadémiára nézve „valami különöset" főz ki.

A névjegyzéket gondosan szemügyre vette, a 48 előttí és utáni tagfelvételeket vizsgálgatta és latolgatta az esélyeket, kikre számíthatna erélyesebb fellépése esetén. Talán arra is gondolt, hogy a kormány előtt felvonúltatja saját alapítólevelének bemutatása mellett a nagyobb alapítókat:

1826 március 7-én ifj. Esterházy Károly gróf 10.000 forint alapítványt tett, kikötvén: Ezen ajánlásom csupán a tisztelt négy első fundator által előadott s az ország rendei által és velek egyetértőleg megállapítandó célokra és módok szerint fordíttathasson.

1827 május 9. Gr. Keglevich János 6000 frtos alapítványát úgy osztja meg, hogy 4000 frt kamatai a magyar nyelv művelésére, 2000 frtéi u. annak elterjesztésére fordíttassanak.

1827 május 9. Gr. Cziráky Antal 3000 frtos alapítólevelében írja: az anyai nyelv kiterjedése és tökéletessége nemcsak méltán minden pallérozott országnak és minden szabad nemzetnek legfőbb diszei közé számláltatik, hanem egyszersmind nevezetes

eszköz és erős rúgó légyen a polgári boldogság elérésére.

1827 május 1. Batthyány Fülöp herceg tervezett 50000 frtos alapítványából 40000-et a magyar nyelv, miveltetésére, a többinek kamatait annak elterjesztésére kívánja fordítani.

1827 május 31. Kopácsy József veszprémi püspök 2000 frtos alapítványát egyenlőképen osztja meg ugyanazon két célra.

1827 március 10. Jankovich Miklós alapítványát nemzeti nyelvünk terjesztésére és literaturánk magasztalására kívánja szentelni.

1830 december 11. Gróf Károlyi Lajos 10000 forintos alapítólevelében írja: a nemzeti kívánság teljesedésének öröme engem is elősegítésre hív, én is külön magamra, édes honi haza földjén levő birtokom, tulajdon enyémből 10000 pengő ezüst forintot... nyújtok, szentelek.[42]

Ez az eljárás bizonyára hosszadalmas lett volna, talán nem is jár a kivánt sikerrel. De hogy alapítványaik visszavonása a főalapítóknak elhatározott szándékuk volt, Szőgyén is tudja, aki azt csak a végső szükség esetén vélte alkalmazandónak. Szerinte ezzel a magyar irodalom és nemzetiségi eszme utolsó menhelye is megszűnnék, s az osztrákok nagy örömmel mutathatnának rá, hogy a magyarok magok rontották azt le. Feltehető, hogy erről a tervről Széchenyit lebeszélni igyekezett[43]. Inkább helyeselhette azt az igazgatóság másik, Döb'ingbe szintén bejáratos tagja Lonovics József érsek. Május 25-én ugyancsak a grófnál ebédelt, s akkor bosszúsan állapították meg, hogy a legközelebbi ülésre nem hivták meg. Széchenyi Tasnerre bizta, kérjen erre nézve Toldytól felvilágosítást.

Május 31-én Dessewffy elküldi a grófnak az Akadémia tervbe vett, kinyomatott német nyelvü szabályzatát, a tagok névsorát és a gróf alapító levelének másolatát. Megnyug-

42 Az alapítók kötelező levelei az Országos Levéltárban, 1874-ben kiadott hiteles másolatai az Akad. kézirattárában.

43. Szőgyény—Marich László emlékiratai, I-Xk. 10—110, l.

44, Széchenyi levelei III. k. 635. l.

tatja arra nézve, hogy a 29-iki igazgatósági ülésen egyhangú volt a vélemény, hogy a módosítás az intézmény egész jellegét megváltoztatná s az alapítók szándékával ellentétben áll „A bizottság megírta a felterjesztést, mármost várjuk el, hogy mit nyerendünk az egyenességnek, becsületnek és igazmondásnak azon útján, melyen elindultunk"[45]. Szőgyéntől hamarosan megtudta azt is, hogy a felíratot Károlyi és Andrássy György grófok, Eötvös másodelnök és Cziráky János gróf adták át az uralkodónak. Albrecht főherceg sürgős dolgaira hivatkozva nem vállalta a közvetítést, s így Eötvös báró Hauer István útján közvetlenűl eszközölte ki a küldöttség fogadtatását. A császár hidegen és kedvetlenűl fogadta a folyamodókat, kijelentette, hogy a szabályokat éretten megfontolva adatta ki, mert a hazai nemzetiségek miatt a régi szabályzaton változtatni kellett. Leverten mentek el Bach belügyminiszterhez, aki hasonló módon nyilatkozott. Itt Andrássy György már elvesztette türelmét s élesen válaszolt a báró kijelentéseire[46].

A felírat sorsáról, hogy t.-i. új tárgyalás a szabályzat módosítására nem rendeltetett el, Széchenyi Eötvös augusztus 2-án írt leveléből értesült részletesen, a mely az egész ügyet megvilágítja.

Tisztelt Barátom! 2. 8. 58.

Kívánatod szerint röviden elmondom az Akadémia ügyének jelen állását, melyet szóval közöltem volna, ha betegeskedésem által Pesten vissza nem tartóztatva, mint szándékom volt, néhány napot Bécsben tölthettem volna.

A Felségnek küldöttségünknek adott válaszából (melyet Veled közöltem) a statutumok megváltoztatását reménylenünk nem lehetett, épp oly kevéssé biztató volt az, mit a miniszterelnöktől hallottunk. Az egész eredmény, ha annak nevezhető, ab-

45. A levél eredetije a döblingi anyagban. IX. cs. Közli Károlyi, I. k. 468—469. l. Mellékletei, köztük a szabályzatnak Széchenyi marginális jeleivel ellátott példánya a cenki levéltárba kerültek.

46. Szőgyény-Marich L. emlékiratai. II. k. 109. l.

ban állott, hogy a császár kinyilatkoztatá, miként a magyar nemzetiségnek elnyomása távol van szándékától, s hogy a két miniszter hosszú beszéddel megnyugtatott, miként a kormánynak, midőn a statutumokból e szavakat „in ungarischer Sprache" kihagyatá, eszébe sem jutott, hogy valaki ezt a magyar nyelvnek az Akadémia körében való korlátozására magyarázhatná. Az újabb statutumok által (a miniszterialis magyarázat szerint) a tudományok terjesztésére használt nyelv meghatározása egészen az Akadémiára bizatik, s így ha ez jónak látja, jövőben épp úgy kizárólag a magyar lehet, mint az volt eddig. A küldöttség eredményeiről azonnal tudósítám Emilt, s ez hogy ügyünk állásáról tisztába jőjjön, felutazott Bécsbe, s maga is szólt a miniszterekkel.

Miután a Felség az Akadémia kérelmét nem signálta, e tárgyban új tárgyalás nem fog történni, s igy a statutumok nem fognak megváltozni, az volt nyilatkozatuk, s nem kis fáradságba került, míg Emil B[acho]t azon igéretre birta, hogy a belügyminiszter azt, mit megnyugtatásunkra szóval mondott, az Akadémia elnökének irni fogja. Az ügy állása csak annyiban változott tehát, hogy a statutumok Ő Felségének s a miniszterekeknek nyilatkozatai által, mely utóbbik most az elnökhöz intézett miniszteri levélben ismételtetnek, a magyar nyelvre nézve kedvezőleg interpretáltattak.

Hogy ezen ügynek más kimenetelt kivántunk, hogy a dolog jogi állásánál fogva mást vártunk volna, ez nem szenved kétséget. De miután az egyszer kiadott statutumok megváltoztatását jelenleg reménylenünk nem lehet, a kérdés nem az, mit óhajtanánk, hanem az, mit tegyünk? S mi hosszasan megfontolva a kérdést magunk között azon meggyőződéshez jutottunk, hogy a jelen körülmények között első kötelességünk megmenteni az intézetet, s biztositani annak működhetését.

Miután a nyelvnek meghatározása a statutumok

szerint csakugyan kizárólag magától az Akadémiától függ, s igy a választásoknál vigyázván magunkat a magyar nyelvre nézve biztosithatjuk, a statutumok egyéb hiányait jobb tűrni, mint azoknak megváltoztatását újra sürgetve veszélyeztetni az egész intézetet, s így mi egyetértve a nagygyűlésnek s az igazgatóknak október 15-ikére való összehivásáról rendeltük (!).* Kétségen kivül a gyűlés újabb felterjesztést vagy még energikusabb lépéseket határozhat, ha azonban véleményünket elfogadja, az abban áll, hogy transmigálva a körülményekkel a támadt ürességeket új választások által betöltse, s fogjon hozzá a komoly munkálkodáshoz, mely ha korlátoltabb körben mozoghatunk is, csak kötelességünket teljesitjük, nemzetiségünk javára fog szolgálni.

Lesznek talán, sőt valószínűleg — s pedig nemcsak a magyar nemzetiség barátai között, — kik ezen eljárásunkat gyengének fogják nevezni. Kik demonstrátiókban gyönyörködnek, s a hazafiság kötelességét abban keresik, hogy a dolgokat élökre állitsák, hogy azok annál elébb törjenek, kétségen kivül jobban szeretnék, ha az Akadémia előbbi határozatához ragaszkodva inkább feloszlik mint enged. Én azonban, ki ezen intézetnek fontosságát ismerem, ki tapasztalásból tudom, mily fontos maga az, hogy *magyar Akadémia* létezik, nem csak a nemzeti irodalom, de főkép a nemzeti önérzet feltartására, készznek érzem magamat mindenre, mit ezen intézet feltartása kiván, s úgy hiszem Te, kinek az Akadémiát köszönjük, s kinek a nemzet semmiért nem tartozik több köszönettel, mint éppen ezen teremtményedért, helyeselni fogod eljárásomat.

Bocsásd meg, hogy oly röviden s szakadozva — csaknem olvashatatlanul irok — de rosszul is érzem magamat, mivel ma estve elutazom, el vagyok halmozva foglalatosságokkal. Ha a gasteini fürdőből visszajövök (szeptember közepe felé), minden esetre

*Rendelkeztünk helyett áll.

felkereslek, hogy a nagygyűlésen teendőkről, s főkép a választásokról veled értekezzem. Reménylem, oly jó egészségben találllak, minőt én kivánnék Neked. S most Isten áldjon meg s ne felejtsd tisztelő barátodat

Eötvöst.

Néhány héttel később Dessewffy elnök szintén értesitette a grófot arról, hogy a küldöttség sikertelen fogadtatása után a remény egyetlen hajszálát ragadta meg, s írt Bach bárónak oly irányban, adjon írásbeli megnyugtatást arról, hogy az Akadémiát a magyar nyelv kifejlesztésében — ahogyan azt szóval megígérte — akadályozni nem fogják. A kormánytól jött két hivatalos értesítést másolatban csatolja leveléhez.

Szentmihály, szeptember 5, 858.

Igen tisztelt Barátom,

ígéretemhez és kívánságodhoz képest közlöm a magyar Akadémia körül történteket. Az igazgató tanács folyamodása a császárnak beadatott. Fogadtatását és az akkor történteket tudod. Minthogy magam ez alkalomnál jelen nem lehettem, július 12-én írtam a belügyminiszternek, és mindent, mi az igazgató tanács folyamodását még bővebben indokolhatja, mégegyszer tőlem telhetőleg kifejtettem. Erre július 25-éről az 1. alá zárt választ vettem a belügyek miniszterétől. A 2. alá zárom br. Augusznak aug. 23-án hozzám intézett levelét, melyben értésemre adatik, hogy az igazgató tanács választ folyamodványára kapni nem fog.

Mit fog tenni az igazgató tanács, nem tudom. Nem kétlem, hogy mint őrje az alapitványoknak, tiszte szerint azon lesz, hogy azok az alapítók szellemében használtassanak. Eötvös most Ischlben ápolja megroncsolt egészségét. Éppen értekezek vele, hogy mikor tarthatnám meg úgy, hogy ő se zavartassék, az igazgatóság ülését, melynek a két levelet előterjesztendő leszek. Véleményem szerint a dolog élére állítása oly sikerhez, melyet ilyennek tarthatnék, nem vezethet jelenleg. Legcélszerübb a választások útján oda vinni a dolgot, hogy a magyar Akadémia az

legyen és maradjon, minek alkotói szándékához képest lennie kell, t. i. a magyarság kiművelésének eszköze, és e között a tudományosság magyar nyelven terjesztője. Ezen téren gondolom, a siker nem lehetetlen.

Ezen levelemet Jósika Sámuel, ki engem itt felkeresett, fogja által adni. Ha terhedre lenne gondolatidat velem a legközelebbi október derekán tartandó igazgató tanács teendőjére nézve egyenesen közleni, Jósika szívesen teendi azt. Paula igen szíves üdvözléseit küldi. Adja Isten, hogy mindig jobb és jobb híreket vehessünk rólad. Szeresd változatlan igaz és őszinte barátodat

Emilt.

A levél 1. sz. melléklete. 6678. M. I.

Wien, am 28. Juli 1858.

Hochgeborner Graf!

In Erwiederung des sehr geschätzten Schreibens vom 12. d. M. habe ich die Ehre Eurer Hochgeborn zu eröffnen, dass Sr. kk. Apostolische Majestät über das Allerhöchst demselben überreichte Einschreiten der ungarischen Akademie, um Abänderung einiger Bestimmungen der, mit der A. H. Entschliessung vom 27. Februar d. J. genehmigten Statuten desselben die Erstattung eines allerunterthänigsten Vortrages nicht anzuordnen geruhten, daher ich nicht in der Lage bin diese Angelegenheit zur neuerlichen Vorlage bei Sr. Majestät zu bringen. In diesem Sinne wird auch der ungarischen Akademie die Intimation im Wege des General Gouvernements demnächst zukommen.

Bei diesem Anlasse beehre ich mich E. H. die confidentielle Mittheilung zu machen, dass es durchaus nicht in der Intention der Staatsverwaltung gelegen ist den Gebrauch der ungarischen Sprache bei der Pflege der Wissenschaften und schönen Literatur in der Akademie in irgend Weise zu beschränken, wie den auch in dem §. 1. der Statuten die Pflege und Verbreitung der Wissenschaften und

schönen Literatur und die sorgfältige Ausübung und Bereicherung der ungarischen Sprache ausdrücklich als Zwecke dieses unter den besonderen Schutz Sr. kk. Apost. Majestät gestellten wissenschaftlichen Instituts bezeichnet werden.

Es ist daher durchaus kein Grund zu den, in dem sehr geschätzten Schreiben v. 12. d. M. erőrterten Besorgnissen vorhanden, und ich gebe mich der Hoffnung hin, dass Ew. Hochgeboren als Präsident der Akademie bei nohmaliger Erwägung sich in dieser Beziehung beruhigt sehen werden.

Genehmigen Ew. Hochgeboren den Ausdruck meiner ausgezeichneten Hochachtung.

Bach.

A 2. sz. melléklet így szólt:

No. 3342. Präs.

An Sn. des Herrn Präsidenten der ungarischen Akademie der Wissenschaften Graf Emil v. Dessewffy Hochgeboren in Pesth.

Das hohe kk. Ministerium des Innern hat mit einer an das h. kk. General-Gouvernement gerichteten Note vom 25. Juli l. J. Z. 6678. das von Ew. Hochgeboren überreichte Majestäts-Gesuch um Abänderung einiger Bestimmungen der mit A. Entschliessung vom 27. Februar genehmigten Statuten der ungarischen Akademie der Wissenschaften mit dem Bemerken hochdemselben übermittelt, dass Sr. kk. Apost. Majestät die Erstattung einer allerunterthänigsten Vortrages über dieses Einschreiten nicht anzuordnen geruhten, daher das h. kk. Ministerium nicht in der Lage ist dasselbe in weitere Verhandlung zu nehmen.

Hievon werden Ew. H. zur weiteren Verständigung der Akademie im Grunde des h. kk. General-Gouvernements Erlasses ddto. 14. d. M. Z. 51449. in Kenntniss gesetzt.

Ofen am 23. August 1858.

Augusz.

Minthogy az alapítókkal való együttes eljárás hosszadalmasnak látszott, az elnökség pedig így látta, hogy több eredményt egyelőre nem tud elérni, Széchenyi elhatározta, hogy egyedül tiltakozik a kormány németesítő törekvése és központosító politikája ellen az Akadémia megrendszabályozásánál is.

A szabályzatot gondosan áttanúlmányozta. Mint az első szabályzat egyik megalkotója nyomban észrevette és érzékenyen megérezte a változtatás apró árnyalatait is, amik mellett a felületes szemlélő talán fennakadás nélkűl átsiklott volna.

Az 1. §-ban a magyar nyelv háttérbe szorúlását kifogásolja, a 6. §-ban azt, hogy működéséről évről-évre nyomtatott alakban kell jelentést tenni, a 11. §-ban a tagokra, a 12-ikben az osztályok számára, a 13-ikban az igazgatóságra nézve hozott változást, a 15-ikben a tiszteleti, a 16-ikban a rendes és a 17-ikben a levelező tagok számát kifogásolja. A szabályzat többi pontjaiban (25—32. §.) azt találja károsnak, hogy minden kinevezést az ország kormányzója eszközöl, a 36-ikban pedig, hogy a szolgai állásoknál a kiszolgált katonák előnyben részesítendők. A 38-ik szerinte ismét baj, t. i. hogy a dijjazott rendes tagok kinevezése a kormányzótól függ, a 40-ikben a jutalmak kiadását nehezményezi. Külön Nb.-val jelöli meg a 41-ik szakaszt, amely szerint a tagok az Akadémia által kitűzött pályatételeket nem dolgozhatják ki, ellenben a kormány által feltetteket igen. Szerinte ez a tudomány politikai kisajátítását jelenti. Az ülések kitűzésére vonatkozó változtatásokat (44-45, 52-53. §.) szintén nem helyesli, az utóbbiakban főleg azt, hogy a gyűlések jegyzőkönyvei tudomás és megvizsgálás végett felterjesztendők. Az 58-ik §-ra alapítja tulajdonképen tiltakozását, amely a megváltoztatott alakban is elrendeli, hogy a befizetett tőkéket „az alapítók szándékához képest" külön kell kezelni. Az utolsó szakasz a kormány kiküldött biztosának hatáskörét írja körűl, s ezt Széchenyi mindenestől kihagyandónak vélte.

Néhány héttel Dessewffynek utóbbi, főleg az ő megnyugtatását célzó levelének vétele után, szeptember 26-án

hozzáfogott egy levél megszerkesztéséhez, amelyben kifejti azon reményét, hogy az ország akkori helyzete soká nem tarthat, s a fiatal uralkodó, akit környezete helytelen irányba vezetett, ha a monarchia bajba kerül, magától rájön arra, hogy mint erős támaszra csak a magyarságra számíthat, s akkor jóvá teszi az eddig történt hibákat. Neki azonban, akinek a szíve vérzik a törvénytelenségek láttára, úgy érzi, Istenbe vetett hittel mint egyik alapítónak tiltakoznia kell az Akadémia elnemzetietlenítése ellen. A levél Széchenyi nagy egyéniségének hűséges megnyilatkozása. Az első sorától az utolsóig saját fogalmazványa, Tasner Antallal ezt is átnézette, de az utóbbinak javításai csak lényegtelen módosításokat eredményeznek, idegen szavakat javit, helyesírást és magyartalan szerkesztési hibákat küszöböl ki. Széchenyi azután újra át meg átnézte a szöveget, a neki megfelelőbb, vagy az értelmet szerinte hűebben visszaadó kifejezéseket újra lapszélre jegyzi. Az így létrejött szöveget november 6-iki kelettel ellátva lediktálja hűséges iródeákjának, Zichy Gézának. A grófnak ez a szöveg sem felel meg, ő maga is változtat rajta, majd felolvassa Török Jánosnak, aki a kormány elleni nyilatkozatok élét itt-ott letompítja, Széchenyi azonban ezt sem fogadja el minden esetben. A többszörös rostán átment szöveg az, amelyet ő maga csekély változtatással sajátkezűleg lemásol, s ezt a levelet lezárt borítékban küldi Török által Dessewffynek azon célból, hogy azt az igazgatóság legközelebbi ülésén felolvassák.

Ez november 20-ára tűzetett ki, s reá az elnök Széchenyit a következő levéllel hívta meg:

Kegyelmes uram!

A magyar Akadémia igazgató tanácsa folyó évi május hó végén tartott ülése alkalmával a legfelsőbb helyről leérkezett alapszabályok néhány pontjainak módosítása tárgyában ő cs. kir. apostoli Felségéhez egy legalázatosabb folyamodás benyujtását és annak egy küldöttség által leendő beadását rendelte el.

Ezen küldöttség még a mult július hó elején eljárt tisztében, az eredmény pedig alólírtnak a budai cs. kir. helytartósági osztály útján f. évi augusz-

tus végén jutott hivatalosan tudomására. Azóta szeptember végén ugyan ismét érkezett hivatalos felszólítás, mely által több tárgyak szorgalmaztatnak, nevezetesen a pénztári utasításnak megerősítés alá terjesztése, az alapszabályok három másolatjainak a megerősítési záradék hozzátétele végett felküldése, valamint végre azon javaslatok megtétele, melyek az említett alapszabályok szerint a fizetéses tagok számát s azoknak a különböző fizetési kategóriákba sorozását illetik.

Mindezek iránt az Akadémia mélyen tisztelt igazgatóságának tudósítást venni kelletvén, és azt illetvén a határozás is mindazokra nézve, melyek ilyet szükségelnek, minthogy a téli hónapok közeledtével és a nyári elfoglaltatások megszüntével alapos remény nyílik, hogy a tagok a megkívántató számmal fognak jelen lehetni, a mélyen tisztelt igazgató tanácsnak f. évi november 20-ik napjára Pestre leendő összehívását szükségesnek és tovább már nem halaszthatónak kelle tartanom.

Ez alkalommal az említett és egyéb ezen ügyre vonatkozó íratok a pénztári utasításnak készen lévő javaslatja, az akadémiai öszves pénzügyet illető jelentés előterjesztetni s mindazok iránt, miket a fellebbieken kívül az ügyállás megkívánna, határozatok fognak hozattatni. E szerint az igazgató tanács öszveülése — a megjelenés azt megelőzőleg kéretvén ki, november 20-ik napján délutáni 4-ik órakor történnék, és azon esetre, ha a tanácskozások ezen napon végüket nem érnék, más napon lennének a mélyen tisztelt igazgató tanács rendelkezéséhez képest folytatandók.

Bátor vagyok ehez képest Nagyméltóságodat tisztelettel arra kérni, hogy a kitűzött időre Pesten jelen lenni és Akadémiánknak olyannyira fontos ügyeit bölcs tanácsával előmozdítani szíveskedjék.

Kitűnő tisztelettel maradván Szentmihály, november 1, 1858. Nagyméltóságodnak

alázatos szolgája
Gr. Dessewffy Emil.

Annyi bizonyos, hogy a Zrinyiek és Rákócziak kora óta Széchenyi levelénél a melyet az ülésre maga helyett elküldött, erélyesebb, fajunk fennmaradásáért izzóbb lelkületből eredő szózat nem hangzott el. Az is tény, hogy az utókor bámulatát váltja ki a döblingi Remete nemes elszántsága, aki a hatalom önhittségének egymaga állította ellenébe hazaszeretete és fajféltése szent tüzét.

Ha a lélekbúvár azt kérdi mégis, miért nem választott a gróf a levél közzétételére simább s tán látszólag inkább célra vezető módot: a feleletet egyik levele adja meg, amely szerint egy igen nagy befolyású úr volt nála, akibe minden bizalmát helyezi; az biztatta a levél elküldésére. „Es muss aber wie eine Bombe, ohne irgend Jemanden zu praeveniren, einfallen! Hatása óriási és igen kedvező lesz. Mert telidesteli van Pandora szelencéje.“[47] A biztató, a nemsokára miniszterelnökké kinevezett gróf Rechberg János volt, amint azt egyéb adatokból megállapíthatjuk, akinek, a kormányra jutva eszébe sem volt az elnyomott magyar nemzet ügyét magáévá tenni, sem Széchenyit a külső, főként rendőri erőszakoskodás ellen megvédeni. Lehet, hogy a grófnak adott tanácsával Bachnak bukását akarta siettetni, vagy a budai kormányzóságnak kellemetlenkedni. De hogy a terv nem ért célt, s az Akadémia is nagyobb bajtól megmenekült, a vezetők éberségének tulajdonítandó.

Mielőtt a levél sorsáról értesült volna, bántotta Török gondatlansága, a kinek a levelet a Nemzeti Szinház ügyében írttal együtt azzal adta át, hogy az utóbbi csak, az akadémiai levél megjelenése után láthasson napvilágot, de Török sietett az előbbi közzétételével. Azután nyugtalanúl várta a „tudósok összejövetelét.“[48]

Az első hírt Kecskeméthy Aurél rövid levélkéje adta tudomására:

47. Levele okt. 6-án Tasnerhez. Levelei III. k. 709. l.

48 Levelei Török Jánoshoz nov. 9. és nov. 17-én, u. ott. 721 722. l.

Nagyméltóságú Gróf,

a dolog valódi állása tudtomra ez: a gróf Zichyhez intézett vasúti levél megnemjelenhetésének azon okát adta és hírdette a rendőrség, hogy Nagyméltóságod Döblingben a 163. sz. alatt van s hogy onnan írt, s hogy mindaddig, míg ott van, semmit Nagyméltóságod neve alatt nyilvánosságra jutni nem engednek, mert mindaddig a *felelősség* nem Nagyméltóságodat hanem azokat illetné, kik az írtakat nyilvánosságra hozzák vagy hozni engedik.[49]

Az akadémiai igazgatóság előlegesen tartott conferentiájában (hol nem volt császári biztos) vette fel Nagyméltóságod levelét és tanácskozott felette; és a fentebbi előzmény után s ugyanazon oknál fogva az Akadémia lételét veszélyeztethetőnek tartá, ha a levél az igazgatóság nyilvános ülésében is (hol császári biztos is szokott lenni) felolvastatnék, s ekép annak fel nem olvastathatását határozta.

Nagyméltóságodnak mély hálás tisztelettel hű Bujtárja.[50]

Vahotnak tudtára adtam kellőleg Nagyméltóságod válaszát.[51]

Dessewffy Emil gróf — valószínűleg az ülésen megnyilvánúlt óhaj következtében, Lonovicsot kérte meg a gróf kibékítésére és a levél visszaadására. Ő maga vitte volna ki Döblingbe, írja december 2-án az érseknek, de egyéb elfoglaltsága miatt nem tehette azt. Kéri, a levelet személyesen adja át Széchenyinek, s mondja el, hogy Deák, Eötvös, Prónay nézete is az, hogy nem lehet az igazgató tanács ülésében felolvastatni. Bizik abban a baráti viszonyban, melyben Lonovics a grófhoz áll, hogy közbenjárása sikerrel jár, s továbbá hogy Széchenyi maga is be fogja látni, hogy kérésök a legjobb, legtisztább

49 Célzás a Pesti napló 1958 nov. 4-iki, 135. számának elkobzására. A lap a gróf okt. 14-iki levelét akarta közölni gr. Zichy Edmundhoz.

50 Kecskeméthy mint pölöskei kasznár járt be a tébolydába.

51. Wahott S. arcképet kért a gróftól közlés céljából.

és leghazafiasabb szándékból a körülmények mérlegelése után jött létre.[52]

Lonovics József, Széchenyi lelkivilágának egyik helyreállítója és hűséges gondozója, december 5-én levéllel készíti elő útját, nem akar az üggyel meglepetés gyanánt előállni:

Bécs, 5. december 1858.

Kegyelmes uram!

Holnap tisztelegni óhajtván Nagyméltóságodnál esedezem, kegyeskedjék legényem által csupán *szóval* tudtomra adni, nem leendek-e netalántáni sürgetősb foglalkozásai miatt látogatásommal Nagyméltóságodnak terhére? Saját vendégeim miatt nem foghatván, mit igen sajnálok, holnap Nagyméltóságodnál ebédelhetni, 12 s 1 óra közt szándékoznám Döblingben megjelenni.

Kirándúlásom egyik célja Nagyméltóságodat egy a minapival nem ugyan azonos, de mégis némileg analog tárgyban bizonyos valamire bírni, nem okoskodva s vitatkozva, — Nagyméltóságod élesb dialectikája s hatalmas ékesszólása ellenében e téren magamnak mitsem ígérhetek, — hanem csak esedezve. Minden fegyverem tehát egyedűl a kérés lesz, s teljes bizodalmam van Nagyméltóságodnak irántami jóságában, hogy kérésem Nagyméltóságodnál meghallgatásra vagy legalább mentségre s bocsánatra találand.

Hogy legényem üres kézzel ne menjen Döblingbe, általa szíves köszönetem kiséretében küldöm vissza Andlaw munkáját, melynél én akár tartalmát akár irályát tekintsem, badarabb s sületlenebb művet alig ismerek. Hogy szánhatta magát egy diplomata ily léhaság kinyomatására? meg nem foghatom. Reá illik valóban mit Seneca mond: „Multa donanda ingeniis puto, sed donanda vitia non portenta sunt."

52 Eredetije Lonovics hagyatékában a Nemzeti Muzeum kézirattárában.

Többire változhatlan őszinte érzéssel vagyok Nagyméltóságodnak buzgó tisztelője

Lonovics József.

A kibékítés nem ment nehezen. Széchenyi néhányszor fájdalmasan emlegeti ugyan, hogy az igazgató tanács „visszalökte" a levelet, a melyet ő a családi levéltárban helyeztetett el, hogy utódai ahhoz tartsák magukat, de gondoskodott annak németre fordításáról, kinyomatásáról és elterjesztéséről.[53] A magyar szöveg másolás útján ment kézről-kézre, sok száz példányban. Dunántúl a földmívesek is olvasgatták.[54] A német szövegű kiadvány is igen elterjedt, a magánkönyvtárakban sűrűn fellelhetjük ma is.

Toldy még 1858 őszén,[55] Dessewffy elnök pedig a következő év elején meglátogatták Széchenyit és a neheztelés utolsó maradványait is eltávolították lelkéből. Dessewffynek a grófhoz látogatása előtt írt rövid levele a következő:

Bécs, 11. február 59. Károly főherceg nro 52.

Tisztelt Barátom!

Ha alkalmatlan nem lennék, szeretnék holnap, *szombaton* nálad ebédelni. Ha ebből nem lehetne semmi, izend meg, kérlek. Hétfőn reggelig maradok, és ha nem ebédelhetnék is ott, meglátogatni minden esetre kívánlak. Híved

Dessewffy[56].

Ekkor mondta el Dessewffy Széchenyinek részletesen a december 21-iki nagygyűlés lefolyását, a melyben az egykorú tudósítás szerint, megnyitó beszédében összehasonlította az Akadémia 1848 előtti és utáni szerepét, s lelkes szavakkal mutatott rá, hogy oly időben, midőn a nemzet léte vagy nemléte forog szóban, s mivel a nemzeti nyelv csak a tudományok művelése által fejlődhetik, az Akadémiára

53 Levelei III. k. 726, 730. 732. l.

54 Simonfy Károly 1859 febr. 16-iki levele a Nemzeti Múzeum zenei gyűjteményében. Isoz K. szíves közlése.

55 1859 febr. 12. levele a grófhoz. Akad. kézirattár, Történelem. 4. rét 9. sz.

56 Eredetije a bécsi áll. levéltárban, döblingi iratok. IX. csomó

nagy hivatás vár. Szerinte a nemzetek egyenjogosítására való törekvés a művelődés fanatikusainak képzelődése.[57] Tájékoztatta kétségtelenül Széchenyit az Akadémia részéről megtett lépésekről is, a melyek ugyancsak — legalább egyelőre — lényegesebb eredmény nélkül maradtak. Hogy az elnökség nem adta fel a küzdelmet, igazolja a német nyelvű szabályzat azon példánya, mely az igazgatótanács ülésén bemutattatott, s mely Deák Ferenc kézírásának nyomait viseli magán. A rövid megjegyzésekből, s a régebbi szabályzatra való utalásokból kitűnik, hogy az elnökség ugyancsak azokat a változtatásokat fájlalta, a melyek ellen Széchenyi fellépett.[58]

Julius 12-én Dessewffy gróf elnök terjedelmes újabb feliratot intéz Bachhoz a sérelmes pontok megváltoztatására. A budai helytartóság erre október 8--án azt válaszolja, hogy a 23, 38, 44. szakaszok megváltoztatását a következő ülés veszi tárgyalás alá, s kéri a szabályzatba becsúszott sajtóhibák közlését is, de főként az intézet pénzügyi helyzetére nézve kér ismét alapos tájékoztatást. Dessewffy ennek november 26-án tesz ugyancsak részletes előterjesztésében eleget. Ez az első hivatalos ügyirat a kérdésben, a mely magyar nyelvű.[59]

Az Akadémia 70-ik közgyűlésén, mely Széchenyi halála 50-ik évfordúlójának jegyében gyűlt egybe, Berzeviczy Albert elnöki megnyítójában az 1858-iki levél hatását is ismertette, s rámutatott arra, hogy az Akadémia hű maradt az alapító szándékához: a magyar nyelv kiművelésére és terjesztésére, továbbá Széchenyi emlékének kultuszához.[60]

57 Oesterreichische Zeitung 1858 dec. 23. sz.

58 Br. Augusz Antal a szabályzat kinyomtatott német szövegét április 16-án, 1432. sz. alatt küldi meg Dessewffy elnöknek. Az átirat eredetije mellékletével együtt az Akad. kézirattárában van, Történelem, ívrét, 253. sz. alatt. Ez a köteg az Akadémia szabályzatának megváltoztatására vonatkozó igen becses iratokat tartalmaz, s Dessewffy Emil hagyatékából jutott 1914-ben az Akadémia tulajdonába. V. ö. Akadémiai Értesítő 1914, 701 l. és a Pester Lloyd 1914 jún. 24 számát.

59 Fogalmazványa u. ott, Történelem, ívrét 253. sz. Csatolva a pénztárnok részére adott utasítás szövege is.

60 Akadémiai Értesítő 1910. évf.

Függelék.

1.

I. fogalmazvány.

1858 szeptember 26.

Sajátkezű, 6 ívoldalra terjedő fogalmazvány a bécsi állami levéltárban, döblingi iratok, VIII. csomó.

A szöveget Tasner Antal styláris szempontból javítja át.

26-ten september 1858.[1]

Tekintetes Igazgatóság![2]

A legcifrább szavaknak sincs hitele ott, hol tények bizonyítnak ellenkezőt.

Hogy kormányunk mostani rendszeréhez képest nem[3] jóakarója nemzetiségünknek, azt a legvakabb is észre veheti. Nemzetiségünk nekünk magyaroknak pedig becsesb[4] mint a föld bármily[5] kincse, sőt életünk.

A magyar romok közt a nemzetnek eléggé nem bámúlható életerején kívül szeplőtlen már majdnem csak az Akadémia mutat arra, miszerint nemzetünk kioltva még nincs.[6]

S most még ezen utolsó igazán magyar intézet[7] is

[1] Oldalt irva.
[2] Fölötte Tasner kezével irónnal: Magyar Tudós Társaság!
[3] törölve: őszinte.
[4] „ : drágább.
[5] „ : minden.
[6] Oldalt irva: feljajduljak.
[7] Törölve: integető,

ki legyen sarkából döntve! Fájdalom igen! Mert hiszen az akadémiai alapszabályoknak[8] minap[9] leérkezett megváltoztatása legalább saját lelki szemem előtt nem egyéb, és nem kevesb, mint halálos döfés.[10]

Kimagyarázhatlan lelki kínoktul gyötörve[11] egészen elvérzett szívvel, félig temetve ily aggasztó körülmények közt kérdem magamat, valjon a magyar Akadémia tekintetében én mit műveljek, mit tegyek én, ki dicső eldődeink útmutatását hű kegyelettel felfogván 1825-ben, újra és sikerrel megpenditém honi nyelvünk magasba állítását . . . . sikerrel mondom és jobb sikerrel mint ők[12], mert[13] a mély felfogás ugyan sajátuk, de[14] nékem elégséges pénz is jutott osztályrészűl, mely nélkűl fájdalom, a legmagasztosb eszme is oly gyakran parlagon hever! Halgassak-e, midőn tapasztalni vagyok kénytelen, hogy azon embryo[15] eltiportatik, mely[16] tényezőként[17] szinte arra vala szolgálandó, miszerint a magyar, kinek[18] életrevalóságát,[19] tavaszi korát halálos kínjai[20] után még ma is[21] ezer jelenet bizonyítja, minden hátramaradásibul kibontakozva,[22] az emberiség diszére az osztrák közbirodalom legbiztosb talpkövét, a fejedelmi szék rendíttetlen[23] állását képezze, alkossa? Kérdem, még fel se jajdúljak, mikor látni vagyok kénytelen, én kinek búja nem a homályos, de az igenis tiszta, minden ámítás nélküli látás, — hogy dicső fejedelmi családunk mint valami átok által elvakítva

[8] Tasner irása ceruzával, a helyén: *statutumoknak* állott.
[9] Törölve: a legközelebbrűl.
[10] Oldalt: Ich untersuche nichts weiter; nem figyelek semmire.
[11] Törölve: (kinok) közt,
[12] „ ; az akkoriak.
[13] „ [mert után]: csak.
[14] „ : midőn.
[15] Tasner kezével alatta: (csira).
[16] Törölve: [mely] ből egy életre való fiatal.
[17] „ utánna: bizonyosan
[18] Tasner irása; a helyén állott: melynek.
[19] Tasner betoldása; a helyén állott: életerejét.
[20] Törölve: betegsége.
[21] „ minden.
[22] „ eltiportassék. A magyar
[23] „ eldönthetlen

népeinek éppen legéletre valóbbját, mely fiatalságánál fogva legdicsőbb kifejlésre képes, nemcsak kellő figyelnére nem méltatja, . . . sőt[24] kínozni, zsibbasztani engedi . . . és ekkép úgy szólván az ágat[25] saját maga alatt vágja el.

A tekintetes Akadémiára bízni az ügynek eldöntését, amennyiben alapító állásomnál fogva ahhoz nékem is van szóllásom,[26] noha legnagyobb tisztelettel viseltetem mind testületileg, mind egyénileg iránta, — nem kívánom nem akarom, nem fogom, mert még fejem vállaim közt áll, velőm el nem olvadt, és szemem világát a halál köde nem oltja ki . . . mind addig arrul, mihez jogom van, — minden tanácsot szívesen és köszönettel fogadván, utoljára[27] is bizony csak saját magam fogok határozni.

S ugyanis én úgy vagyok meggyőződve, hogy felséges urunk a fénykörűlsugárzott Ferenc József császár előbb-utóbb, de elvégre bizonyosan át fogja látni, hogy a célba vett amalgamisatiója és németesítése a közbirodalmi népeknek nem egyéb, mint észficamlott theoria és keserű önmystificatio, hogy számos[28] tán legtöbb népei, ha egyszer zivatarra kelnek az idők, mi alkalmasint nem igen fog késni, kifelé gravitálnak, mig a magyarnak nincs más hazája, mint a négy folyam közti és a három hegy alatti alkotmányos paradicsom, hogy ehez képest a magyar jólétét, szerencséjét, boldogságát egyedűl dynastialis és törvényes királyának védpajzsa alatt remélheti, keresi, lelheti, és hogy ennél fogva a felséges császár nemcsak nem fogja tűrni, ha majd egyszer a legközelebbi sikeretlen kisérletek,[30] melyek az egész közbirodalmat a legproblematikusabb helyzetbe sülyeszték, — kellőleg felvilágosítandják lelkét és untatni kezdendik nagyúri kedélyét . . .

[24] Törölve: gyengitni

[25] Tasner irása; a helyén állott: a lombot.

[26] Tasner irása; Széchényi fogalmazványa igy szólott: ahhoz szólni jogom van.

[27] Tasner irása; a helyén állott: elvégre.

[28] Törölve: sok.

[29] Tasner irása; a helyén állott: midőn.

[30] Tasner irása; a helyén állott: experimentek.

nemcsak nem fogja tűrni, mondom, ha ezen idő majd beáll, mirűl én sehogysem tudok kételkedni, hogy[31] azon nemzetet gyengítsék, gyilkolják, olvasszák, mellyel lovagi fejedelem, kit szeret, „madarat fogathat", és mely érte[32] ha kifejlésének, becsületének, dicsőségének nem áll útjában, sőt ily kincseknek hű pártolója, utolsó csep vérét kiontani mindig kész volt, . . . és mai nap is minden pillanatban kész volna és kész lesz.

Én azt szeretem hinni, fiatal fejedelmünk . . . ha látni és hallani akar és egyedül saját velejének tanácsát követendi és egyedül saját szíve sugallása után indúl,[33] bizony mondom, Magyarország tekintetében még Corvin dicső korát is homályba állítandja.[34]

Igy látván a jövendőt, és bizván a menyei végzésben, mely nemzeteket, valamint fejedelmeket is hibáikért bűntet ugyan, de valamint lelkes népeket meggyilkolni nem enged, úgy tiszta erényű uralkodókat is elvégre bizonyosan legvilágosb malasztjával megáld: én — mi személyemet és alapitó jogomat illeti, — a megváltoztatott alapszabályokat[35], melyekkel kezdettül végig, legkevésbé sem tudok megbarátkozni, ha azokat parancsként csakugyan[36] elkell fogadni, vérző[37] szívvel, de lecsépelhetlen kedéllyel, minden legkisebb megjegyzés nélkül elfogadom.[38]

Egyszersmind[39] azonban ünnepélyes óvást teszek,

[31] Tasner irása; a helyén állott: mihez képest.

[32] Tasner irása; a két szó helyén állott: kiért.

[33] Törölve: cselekszik.

[34] Törölve: döntendi.

[35] Tasner irása; a helyén állott: statutumokat.

[36] Tasner irása; a helyén állott: ugyan csak.

[37] Tasner irása; a helyén állott: elvérzett, eredetileg azonban Sz. is vérző-t irt.

[38] Üresen hagyva ezután mintegy háromnegyed ivoldal. A következő lap elején a szöveg igy kezdődik: — Ha majd egyszer a 10 évi sikeretlen experimentek, melyek az egész birodalmat a legproblematikusabb állásba sülyeszték, kellőleg felvilágositják lelkét és untatni kezdik nagy úri kedélyét stb. — A folytatása teljesen egyező a fenti szöveggel.

[39] Törölve előtte: de.

hogy a „justum ac tenacem propositi virum" dicső themája szerint én a haza oltárára tett áldozatomnak[40] kamatját azon pillanatban fizetni nem fogom, ha tapasztalni volnék kénytelen, hogy adományom de facto,[41] — mert hiszen szép szavakra és igéretekre[42] bizony én nem adok semmit is — más vágásba szorítatnék, mint a mely a magyar Akadémia céljával tökéletesen megegyez és mely nemzet és fejedelem közti törvény által megerősitetve fel is szenteltetett, mely szándékom szerint, tudom, örököseim is becsületesen és híven eljárandnak, mikor aztán . . . ha ezen szomoru eset bizodalom és minden jó remény dacára tán még is bekövetkeznék, . . én valamint örököseim az alapító[43] levél szerint járulásunkat a megmérgezett magyar Akadémiátúl elvonván valami más hazai célra forditandjuk, mely célt azonban saját magunk tűzendjük ki, e foglalatosságtúl mindenki mást határozottan felmentvén.[44] És e tekintetben csak anyagi erőnek fogunk engedni.

A tekintetes Magyar Tudós Társaságnak[45]

legőszintéb hive[46]

S.

[40] Törölve a helyén álló : 60000 forintomnak,
[41] Javitva, később újra törölve : tettleg,
[42] Ez a két szó Tasner betoldása.
[43] Tasner irása, a szó helyén *adományi* állott,
[44] Tasner irása, a szó helyén dispensálván állott,
[45] Tasner irása, a helyén Igazgatóságnak állott,
[46] Oldalt irva : csorbát a magyaron.

2.

II. fogalmazvány.

1858 november 6.

Eredetije ugyanott. Az egész gróf Zichy Géza írása, a mely tisztázatnak készült, de Széchenyi újabb változtatásokat eszközölt rajta. Megmutatta a levelet Török Jánosnak is, a ki főként a kormány működését szigorúan elbíráló részleteket igyekezett enyhíteni.

Tekintetes Igazgatóság!

A legcifrább szavaknak sincs hitele ott, hol tények bizonyítanak ellenkezőt.

Hogy kormányunk mostani rendszere a magyar nemzetiség igényeivel és érdekeivel szemközt áll,[1] azt a legvakabb is észreveheti. Nemzetiségünk nekünk, magyaroknak pedig becsesb, mint a föld bármely kincse, sőt életünk.

A magyar romok közt a nemzetnek eléggé nem bámúlható életerején kívül szeplőtlen már majdnem csupán[2] az Akadémia mutat arra, miszerint nemzetünk kioltva még nincs.

S most még ezen utolsó, igazán magyar intézet is ki legyen sarkából forgatva![3] Fájdalom, igen! Mert hiszen az akadémiai alapszabályok minap leérkezett megváltoztatása, legalább saját lelki szemem előtt nem egyéb és nem kevesb, mint oly döfés, mely könnyen halálra vezet.[4]

Kimagyarázhatlan lelki kínoktúl gyötörve, egészen elvérzett szívvel, félig temetve, ily aggasztó körülmények

[1] Az egész mondat Sz. írása; a Török által ajánlott módosítás: Hogy kormányunk mostani rendszere a magyar nemzetiség igényeivel és érdekeivel szemközt (ellentétben) áll, — törölve.

[2] Széchenyi javítása: a helyén csak állott.

[3] Széchenyi javítása; a helyén döntve állott.

[4] Oly döfés-től Sz. írása; a helyén halálos döfés állott, míg a Török által ajánlott [törölt] módosítás volt: oly döfés, mely könnyen halálra vezetni képes.

közt kérdem,[5] valljon a magyar Akadémia tekintetében én mit műveljek, mit tegyek, én, ki dicső eldődeink útmutatását hű kegyelettel felfogván szerencsés voltam[6] 1825-ben újra és sikerrel megpendíteni honi nyelvünk magasbra állítását, . . . sikerrel mondom és jobb sikerrel, mint ők, mert a mély felfogás ugyan sajátuk, de nékem elégséges pénzvagyon[7] is jutott osztályrészűl, mely nélkül, fájdalom, a legmagasztosb[8] is oly gyakran parlagon hever! Hallgassak-e, midőn tapasztalni vagyok kénytelen, hogy azon nemes[9] csira eltiportatik, mely tényezőként szinte arra vala szolgálandó, miszerint a magyar, kinek életrevalóságát, tavaszi korát halálos kínjai után és jelen veszedelmei közt[10] még ma is ezer jelenet bizonyítja, sajátszerűleg[11] minden hátramaradásibúl kibontakozva az emberiség díszére, az osztrák közbirodalom legbiztosb talpkövét s a fejedelmi szék rendíthetetlen sarkalatát[12] képezze, alkossa? Kérdem, még fel se jajdúljak, mikor látni vagyok kénytelen én, kinek baja nem a homályos, de az igenis tiszta és minden ámítás nélküli látás, — hogy dicső fejedelmi családunk mint valami balígézet által félre vezetve[13] népeinek éppen legéletrevalóbbját, mely fiatalságánál és ketté törhetlen zománcánál[14] fogva legdicsőbb kifejlésre képes, nem csak kellő figyelemre nem méltatja, . . . sőt azt sajátságaibul kivetkeztetni,[15] elzsibbasztani engedi, . . . és ekkép úgy szólván, saját maga alatt vágja el a fát.[16]

A tekintetes Akadémiára bízni az ügy eldöntését, —

[5] Törölve az utánna álló: magamat.

[6] A két utolsó szó Széchenyi betoldása.

[7] A vagyon-t Széchenyi toldotta a szövegbe.

[8] E szó után törölve: eszme.

[9] Széchenyi betoldása ezen egy szó.

[10] Az és-től kezdve Széchenyi betoldása.

[11] Széchenyi betoldása e szó.

[12] Széchenyi javítása az állását szó helyére.

[13] Török János módosítása, amelyet Széchenyi a balígézet-től kezdve átvesz.

[14] Az utolsó négy szót Széchenyi toldja a szövegbe.

[15] Az utolsó három szót Széchenyi toldja a szövegbe.

[16] Széchenyi javítása: az ágat — helyére.

a mennyiben alapító állásomnál fogva ahoz nékem is van szólásom, — noha legnagyobb tisztelettel viseltetem mind testületileg, mind egyénileg iránta, nem kívánom, nem akarom, nem fogom ; mert még fejem vállaim közt áll, velőm el nem olvadt, és szemem világát a halál nem oltja ki, — mindaddig arrul, mihez jogom van, — minden tanácsot szívesen és köszönettel fogadván, — utóljára is bizony csak saját magam fogok határozni. S ugyan is :

Én úgy vagyok meggyőződve, hogy felséges Urunk, a fénykörűlsugárzott Ferenc József császár, előbb-utóbb, de elvégre bizonyosan át fogja látni, hogy a célba vett amalgamisatiója és németesítése a közbirodalmi népeknek nem egyéb, mint a mostani államférfiak[17] észficamlott theoriája és keserű önmystificatio, hogy számos, tán legtöbb népei — — — ha egyszer zivatarra kelnek az idők, mi alkalmasint nem igen fog késni, kifelé gravitálnak, míg a magyarnak nincs a világon rokona s nincs[18] más hazája, mint a négy folyam közti és a három hegy alatti alkotmányos paradicsom ; hogy ehez képest a magyar jólétét, szerencséjét, boldogságát egyedűl dynastiális és törvényes királyának védpajzsa alatt remélheti, keresi, lelheti, és hogy ennélfogva a felséges császár nemcsak nem fogja tűrni, — ha majd egyszer a legközelebbi sikeretlen kísérletek az állam részérűl,[19] melyek az összes[20] közbirodalmat a legproblematikusabb helyzetbe sűlyesztik, kellőleg felvilágosítandják lelkét és úntatni kezdendik legmagasb[21] úri kedélyét, — — — nemcsak nem nem fogja tűrni, mondom, ha majd ezen idő beáll, — mirűl én sehogysem tudok kételkedni, — hogy azon nemzetet gyengítsék, gyilkolják, olvasszák, — — — mellyel lovagi fejedelem, kit szeret, „madarat fogathat“ és mely Èrte, ha kifejlésének, becsületének, dicsőségének nem engedi útját állni,[22] sőt ily kincseknek hű pártolója,

[17] Török János módosítása, a melyet Széchenyi elfogad.
[18]—[19] A három utolsó szó Sz. betoldása.
[20] Sz. javítása az egész szó helyébe.
[21] Sz. javítása a nagy szó helyébe.
[22] Ez is Török módosítása, a melyet Sz. átvesz.

— utolsó csepp vérét kiontant mindig kész volt, és ma nap is minden pillanatban kész volna és kész lesz.

Én azt szeretném hinni, fiatal fejedelmünk — — — ha látni és hallani akar, és egyedűl saját velejének tanácsát követendi, és egyedűl saját szíve sugalása után indúl, — bizony mondom, Magyarország tekintetében még Corvin dicső korát is homályba állítandja.

Igy látván a jövendőt és bízván a menyei végzésben, mely nemzeteket, valamint fejedelmeket is hibáikért büntet ugyan, de valamint lelkes népeket meggyilkolni nem enged, úgy tiszta erényű uralkodókat is elvégre bizonyosan legvilágosb malasztjával megáld: én, — mi személyemet és alapító jogomat illeti, — a megváltoztatott alapszabályokat, melyekkel kezdettűl végig legkevésbbé sem tudok megbarátkozni, ha nincs menekülés s[23] azokat parancsként csakugyan el kell fogadni, vérző szívvel, de lecsépelhetetlen kedéllyel minden legkissebb megjegyzés nélkűl elfogadom.

Egyszersmind azonban ünnepélyes óvást teszek, hogy a „justum ac tenacem propositi virum" dicső elve[24] szerint én a haza oltárára tett áldozatomnak kamatját azon pillanattúl kezdve[25] fizetni nem fogom, ha tapasztalni volnék kénytelen, hogy adományom de facto, — mert hiszen szép szavakra és ígéretekre bizony én nem adok semmit is, — más vágásba szorítatnék, mint az, mely a magyar Akadémia eredeti céljával tökéletesen megegyez, és mely nemzet és fejedelem közti törvény által megerősíttetvén fel is szenteltetett; mely szándékom szerint, tudom, örököseim is becsületesen és híven eljárandnak, mikor aztán, — — — ha ezen szomorú eset, bizodalom és minden jó remény dacára tán még is bekövetkeznék, — én, valamint örököseim az alapító levél értelmében[26] járulékunkat a megmérgezett magyar Akadémiátúl elvonván, valami más hazai célra fordítandjuk,

[23] A nincs menekülés s szavakat Sz. írja a szövegbe.
[24] Sz. javítása a themája szó helyébe.
[25] Sz. javítása a pillanatban szó helyébe.
[26] Sz. javítása a szerint szó helyébe.

mely célt azonban saját magunk tűzendjük ki, e foglalatosságtúl mindenki mást határozottan felmentvén. És e tekintetben csak anyagi erőnek fogunk engedni.

A tekintetes Igazgatóságnak[27]

hű szolgája[28]

Felső Döbling 163 november 6-ikán, 1858.[29]

A Magyar Tudós Társaság Tekintetes Igazgató Tanácsához szíves felolvastatás végett a legközelebbi ülésben alázattal esedezik gróf Széchenyi István.[30]

[27]—[29] Széchenyi sajátkezű bejegyzései.
[30] A borítékra szánt címzés.

3.

Az elküldött levél.

1858. november 6, Felsődöbling,

Eredetije mindvégig sajátkezü, 4 ívrét oldalra terjed, jobb alsó széle a pecsételéstől megbarnult. Beosztva a gróf Széchényi cs. levéltárában I. kötet 1. sz. II. csomó 87 sz. alatt.

Borító lapján a következő feljegyzés olvasható:

„Gróf Széchenyi István a kormányilag megváltoztatott alapszabályok alkalmábúl a Magyar Tudományos Akadémiához adott óvástétele, mely szerint kinyilatkoztatja, hogy az általa felajánlott tőkének kamatjait fizetni azonnal megtagadandja, mihelyt ezen ő általa alapított intézet az elnemzetlenítő, felűlről fenyegető törekvések által eredeti nemzeti céljától idegen irányba tereltetnék. *Felső-Döbling 1858 évi november 6.*

Eredeti az akadémia által a felolvasás után visszaküldött, a gróf által pedig alulírtnak személyesen átadott példány, mely általa azon célból parancsoltatott a grófok nemzetségi levéltárába őriztetni, hogy szükség esetében örökösei s utódjai ez alapon járhassanak el. Paúr."

Mellette van nagy nyolcadrét alakú levélborítek Széchenyi nagyobb pecsétével, felvágva, borítékán a gróf kezeírásával: A Magyar Tudós Társaság Tekintetes Igazgató Tanácsához szíves felolvasás végett a legközelebbi ülésben alázattal esedezik Gr. Széchenyi István.

A családi levéltár következő (88. sz.) borítékán ezen feljegyzést olvassuk:

Schreiben des Grafen Stephan Széchenyi an die Ungarische Akademie. Am 20. December 1858. Frei übersetzt aus dem Ungarischen.

A fellebbi számú levélnek Török János által németre fordított nyomtatott szövege, melyet szinte, bár boríték alatt, személyesen adott át alúlírtnak. Lásd az 1859. évi levéltárnoki jegyzőkönyv 23. sz. Paúr.

A borítékban a levélnek kinyomott, több helyen kézirással javított példánya, rajta Széchenyi sk. feljegyzésével: Tek. Paúr Iván úrnak, a családi archivum számára. Gr. Széchenyi István.

A levél szövege megjelent:

A Sürgöny 1861, 161. sz.

Kecskeméthy Aurél: Gr. Sz. I. utolsó évei és halála 1866, 87—92. l.

Falk Miksa: Gr. Sz. I. és kora 1867, 316—318. l.

Nyitrai közlöny 1876, 41. sz.

Budapesti Hirlap 1882, 217. sz. (Szekeres F. közlése állitólag a döblingi eredeti fogalmazvány után); a Kolozsvári Ellenzék 1882. évfolyamában megjelent szöveget több lap, köztük az Egyetértés 1882, 214. sz. (Eötvös Károly) is átveszi.

Majláth Béla: Gr. Sz. I. levelei III. k. 1891, 718—720 l. (A közkézen forgó rossz másolatok után, mely az alábbi szövegtől minden sorában eltér, s néhol teljesen értelmetlen mondatokat ad.)

Gróf Széchenyi István emlékkönyv 1906, 109—112. l. (az előbbi igen hibás szöveggel).

Németűl: az *első* kiadás 8. l. nyolcadrét, a nyomda megnevezése nélkűl.

A *második* megjelent Falk fenti munkájának német szövegében, a *harmadik* Kecskeméthy Aurél: Gr. St. Sz. Laufbahn, 1866, 82—84. l., (az első kiadás részben javított szövegével).

Tekintetes Igazgatóság!

A legcifrább szavaknak sincs hitele ott, hol tények bizonyítnak ellenkezőt. Hogy kormányunk mostani rendszere a magyar nemzetiség igényeivel és érdekeivel szemközt áll, azt a legvakabb is észreveheti. Nemzetiségünk nekünk magyaroknak pedig becsesb, mint a föld bármely kincse sőt életünk.

A magyar romok közt, a nemzetnek eléggé nem bámúlható életerején kívül, szeplőtlen már majdnem csupán az Akadémia mutat arra, miszerint nemzetünk kioltva még nincs.

S most még ezen utolsó igazán magyar intézet is

ki legyen sarkából forgatva? Fájdalom igen! Mert hiszen az akadémiai alapszabályok minap leérkezett megváltoztatása* legalább saját lelkiszemem előtt, nem egyéb és nem kevesebb, mint oly döfés, mely könnyen halálra vezet.

Kimagyarázhatlan lelki kínoktúl gyötörve, egészen elvérzett szívvel, félig temetve — ily aggasztó körűlmények közt — kérdem, valljon a magyar Akadémia tekintetében én mit műveljek, mit tegyek — — — én, ki dicső eldődink útmutatását hű kegyelettel felfogván, szerencsés voltam 1825-ben újra és sikerrel megpendíteni honi nyelvünk magasbra állítását — — —, sikerrel mondom és jobb sikerrel, mint ők, mert a mély felfogás ugyan sajátuk, de nékem elégséges pénz vagyon is jutott osztályrészűl, — mely nélkűl fájdalom a legmagasztosb is oly gyakran parlagon hever.

Hallgassak-e, midőn tapasztalni vagyok kénytelen, hogy azon nemes csíra eltiportatik, mely tényezőként szinte arra vala szolgálandó, miszerint a magyar — kinek életrevalóságát, tavaszi korát, halálos kínjai után és jelen veszedelmei közt még ma is ezer jelenet bizonyítja — sajátszerűleg minden hátramaradásibúl kibontakozva az emberiség díszére, az osztrák közbirodalom legbiztosb talpkövét s a fejedelmi szék rendíthetetlen sarkalatát képezze, alkossa. Kérdem, még fel se jajdúljak, midőn látni vagyok kénytelen én, — kinek baja nem a homályos, de az igen is tiszta és minden ámítás nélkűli látás — hogy dicső fejedelmi családunk mint valami balígézet által félre vezetve népeinek épen legéletre valóbbját, mely fiatalságánál és ketté törhetetlen zománcánál fogva legdicsőbb kifejlésre képes, nemcsak kellő figyelemre nem méltatja, sőt azt sajátságaibúl kivetkeztetni — — — elzsibbasztani engedi, és ekép úgy szólván saját maga alatt vágja el a fát!

A Tekintetes Akadémiára bízni az ügy eldöntését — a mennyiben alapító állásomnál fogva ahoz nekem is van szólásom — noha legnagyobb tisztelettel viseltetem mind testületileg, mind egyénileg iránta, nem kívánom, nem akarom, nem fogom; mert míg fejem vállaim közt

* Szövegét l. az 59—74. lapokon.

áll, velőm el nem olvadt, és szemem világát a halál köde nem oltja ki, mind addig arrúl, mihez jogom van, minden tanácsot szívesen és köszönettel fogadván, utóljára is bizony csak magam fogok határozni. S ugyanis én úgy vagyok meggyőződve, hogy felséges Urunk a fénykörűlsugárzott Ferenc József császár előbb-utóbb de elvégre bizonyosan át fogja látni, hogy a célba vett amalgamisatiója és németesítése a közbirodalmi népeknek nem egyéb, mint a mostani államférfiak észficamlott theoriája és keserű önmystificatio, hogy számos, tán legtöbb népei — — — ha egyszer zivatarra kelnek az idők, mi alkalmasint nem igen fog késni, kifelé gravitálnak, míg a magyarnak nincs a világon rokona s nincs más hazája, mint a négy folyamközti és a három hegyalatti alkotmányos paradicsom — hogy ehez képest a magyar jólétét, szerencséjét, boldogságát egyedűl dynastialis és törvényes királyának védpajzsa alatt remélheti, keresheti, lelheti és hogy ennélfogva a felséges császár nemcsak nem fogja tűrni, ha majd egyszer a legközelebbi sikertelen kísérletek az állam részérűl, melyek az összes közbirodalmat a legproblematikusabb helyzetbe sűlyesztik, kellőleg felvilágosítandják lelkét, és untatni kezdendik legmagasb úri kedélyét — — — nem csak nem fogja tűrni, mondom, ha majd ezen idő beáll, mirűl én sehogy sem tudok kételkedni, hogy azon nemzetet gyengítsék, gyilkolják, olvasszák, mellyel lovagi fejedelem, kit szeret, „madarat fogathat", és mely Érte, ha kifejlésének, becsületének, dicsőségének nem engedi útját állani, sőt ily kincseknek hű pártolója, utolsó csepp vérét kiontani mindig kész volt és mai nap is minden pillanatban kész volna — — — és kész lesz.

Én azt szeretem hinni, fiatal fejedelmünk — — — ha látni és hallani akar, és egyedűl saját velejének tanácsát követendi és egyedűl saját szíve sugalása után indúl, bizony mondom, Magyarország tekintetében még Corvin dicső korát is homályba állítandja!

Igy látván a jövendőt és bízván a mennyei végzésben, mely nemzeteket valamint fejedelmeket is hibáikért bűntet ugyan, de valamint lelkes népeket meggyilkolni

nem enged, úgy tiszta erényű uralkodókat is elvégre bizonyosan legvilágosb malasztjával megáld: én — mi személyemet és alapítói jogomat illeti — a megváltoztatott alapszabályokat, melyekkel kezdettűl végig legkevésbbé sem tudok megbarátkozni, ha nincs menekűlés, s azokat parancsként csakugyan el kell fogadni, — vérző szívvel, de lecsépelhetlen kedéllyel, — minden legkissebb megjegyzés nélkűl — elfogadom.

Egyszersmind azonban ünnepélyes óvást teszek, hogy a justum et tenacem propositi virum dicső elve szerint,[1] én a haza oltárára tett áldozatomnak kamatját azon pillanattúl kezdve fizetni nem fogom, ha tapasztalni volnék kénytelen, hogy adományom de facto — mert hiszen szép szavakra és ígéretekre bizony én nem adok semmit is — más vágásba szoríttatnék mint az, mely nemzet és fejedelem közti törvény által megerősíttetvén fel is szenteltetett, mely szándékom szerint tudom, örököseim is becsületesen és híven eljárandnak, mikor aztán, — ha ezen szomorú eset bizodalom és minden jó remény dacára tán mégis bekövetkeznék, — én valamint örököseim az alapítólevél értelmében járulékunkat a megmérgezett magyar Akadémiátúl elvonván, valami más hazai célra fordítandjuk, mely célt azonban saját magunk tűzendjük ki, e foglalatosságtúl mindenki mást határozottan felmentvén, és e tekintetben csak anyagi erőnek fogunk engedni.

A Tekintetes Igazgatóságnak hű szolgája

Gróf Széchenyi István.

Felsődöbling N° 163, november 6-án 1858.

[1]Horácius III. k. 3. ódájának kezdő sorai.

4.

A németre forditott szöveg.

Fogalmazványa, mely idegen kéz írása, a bécsi állami levéltárban, döblingi iratok, VIII. csomó.

Megjelent 1858 dec. 20-án nyomtatásban is, amelynek sajtóhibáit több példányban a grófné javította ki. Címe az 50. lapon.

Lőbliches Direktorat[1] der Ungarischen Gelehrten Gesellschaft![2]

Die prunkvollsten Worte finden da[1a] keinen Glauben, wo Facta das Gegentheil bezeugen,

Dass das gegenwärtige[3] System unserer Regierung mit den Interessen und Ansprüchen der Ungarischen Nationalität im Widerspruche steht, das kann der Allerblindeste[4] wahrnehmen, und doch ist uns Ungarn unsere Nationalität theuerer, als alle Schätze der Erde,[5] ja theurer als das Leben.

Unter den Ruinen Ungarns besteht, ausser der in der That bewunderungswürdige Lebenskraft unsers Vokksstammes beinahe nichts mehr, das darauf hindeutet, dass unsere Nation noch nicht erloschen ist, als die Ungarische Akademie.

Und nun soll auch dieses wirklich ungarische Institut aus seinen Fundamenten gehoben werden!

Leider ist es so! Denn die neulich herabgelangte Veränderung der Grund-Statuten dieser Gesellschaft ist — wenigstens wie es[6] sich meinem innern[7] Auge darstellt — nichts geringeres, als ein Schlag, der leicht zum Tode führen dürfte.[8]

1, 1a, 1b, 1c, 1d Török János betoldásai írónnal.

2 Oldalt: Frei übersetzt aus dem Ungarischen. Übersetzung. 24-ten October 1858.

3 Török János írása: a szó helyén herrschende állott.

4 „ „ „ : „ „ Allerkurzsichtigste állott.

5 „ „ „ : az eredeti szöveg volt: der grosste Schatz der Erde.

6 Széchenyi javitása ezen egy szó; a szövegben sie állott.

7 A nyomtatásban geistigen van.

8 Az eredeti szöveg volt: als ein leicht den Tod herbeiführender Stoss.

Durch unbeschreibliche Seelenqualen gefoltert, — mit einem ganz verblutetem Herzen, — so zu sagen, begraben, — in so verzweiflungsvoller Lage frage ich mich: was soll ich thun in Betreff der Ungarischen Akademie, welchen Entschluss soll ich fassen, ich, der den Fingerzeig unserer seelenvoller Vorfahren ergreifend im Jahre 1825 so glücklich war, auch durch die Begründung dieser Anstalt den Aufschwung unserer heimatlichen Sprache mit Erfolg in Leben rufen zu können;[1b] mit Erfolg, sage ich, und mit mehr Erfolg, als unsere Vorfahren es vermochten; denn wenn auch[8] die hohe Auffassung ihr Eigenthum ist, so standen mir grőssere Geldmittel zu Gebote, ohne welche oft das Sublimste brach liegen bleibt.

Soll ich schweigen, wenn ich sehe, dass der edle Keim[10] zertreten wird, der gleichfalls[11] als Faktor dazu hätte dienen sollen,[1c] damit der Ungar, dessen Lebensfähigkeit und Frühlingsalter nach seinen jüngst ausgestandenen Todesqualen und unter seinen jetzigen Gefahren heute[1d] noch tausend Symptome beurkunden, sich in seiner Eigenthümlichkeit entwickelnd die festeste Grundlage des österreichischen Gesamtstaates, und zur Bereicherung der menschlichen Gesellschaft[12] die unerschütterlichste[13] Säule des Thrones bilde.

Ich frage, soll ich, dessen Übel nicht in einem Irrwahn liegt, sondern in zu hellem, täuschungslosen Sehen, nicht einmal[14] aufschreien dürfen, wenn ich gezwungen bin zu erfahren (sehen),[15] dass unsere glorreiche Regenten—Familie, als ob in einem bősen Zauber befangen, aus ihren zahlreichen Völkerschaften gerade[16] die lebens-

[9] Kimaradt az eredetiből: die Idee und . . .

[10] Széchenyi javitása, a szövegben Kern állott.

[11] Kimaradt a szövegből: bestimmt war.

[12] A javitó kézirása, az eredetiben Menschheit áll.

[13] A nyomtatásban unerschütterliche van.

[14] A szövegből kihúzva: vor Schmerz.

[15] Török János betoldása a wenn szótól kezdve.

[16] Innen kezdve a hállt szóig Török írta a szöveget. Az eredetiben ezen rész helyén ez állott: [gerade] jenes Volk nicht der Beachtung werth hält, das die grősste Lebenskraft kund gibt, und der grosartigsten Entwicklung fähig ist.

kräftigtes, die der grosartigsten Entwicklung fähig ist, nicht nur nicht[17] der Beachtung werth hält, sondern sogar sie zu schwächen,[18] zu unterdrücken ihrer Eigenthümlichkeit zu entkleiden, ja sie zu misshandeln erlaubt, und so gleichsam den Baum unter sich abhaut.[19]

Die Entscheidung der fraglichen Angelengheit der lőblichen Akademie zu überlassen — in so weit ich als Gründer auch ein Wort zur Sache zu sprechen das Recht habe — obgleich ich für sie sowohl als Körperschaft, als auch für die meisten Mitglieder derselben die tiefste Hochachtung hege, das wünsche ich nicht, das will ich nicht, das werde ich auch[20] nicht. Denn so lange mein Kopf noch auf meinen Schultern aufrecht[21] steht, mein Gehirn nicht vollkommen zerrint, meines Auges Licht nicht im Nebel des Todes erlischt, — so lange werde ich über das, worauf ich ein volles Recht habe, — jeden Rath herzlich und mit Dank würdigend, — am Ende denn doch nach eigenem[22] Gutdünken entscheiden.

Diess vorausgesendet spreche ich meine feste Überzeugung unumwunden[23] aus, dass unser hoher Herr, der glanzumstrahlte Kaiser Franz Joseph früher oder später, am Ende jedoch gewiss einsehen wird, dass die von den jetzigen Staatsmännern als Ziel aufgestellte und angestrebte Zusammenschmelzung und Germanisirung aller im Kaiserstaate lebenden Völkerschaften nichts anderes ist, als eine verstandeluxirte Theorie, und eine bittere Selbstmystifikation, — dass viele, ja vielleicht[21a] die meisten Volksstämme Oesterreichs hinauswärts gravitiren, und diess, wenn sich die Zeiten verfinstern sollten, was wahrscheinlich nicht lange auf sich warten lassen wird, natürlicher Weise in verstärktem Masse statt haben wird,[24] —

[17] Ez a szó a nyomtatott szövegből kimaradt.

[18] Ezen két szó a nyomtatott szövegből kimaradt.

[19] Oldalt Széchényi törölt jegyzete; zacht.

[20], [21], [21a] A javító kéz beszúrása ezen szó.

[22] Töröktől eredő szó, az eredetiben meinem állott.

[23] A nyomtatott szövegben itt közbeszúrva: dahin.

[24] Az eredetiben az Österreichs szótól kezdődő szöveg igy szólt: wenn sich die Zeiten verfinstern sollten, was wahrscheinlich nicht

während der Ungar, mit keinem andern Stamme verwandt, kein anderes Vaterland hat, als das zwischen den vier Flüssen und unter den drei Bergen sich ausdehnende constitutionelle Paradies,[25] dass der Ungar demnach sein Wohlsein, sein Glück, sein höchstes Gut[26] einzig und allein unter dem Wehrschild seines dynastialen und gesetzmässigen Kőnigs zu erreichen hofft, sucht und finden kann, — und dass diesem allem zufolge der erhobene Kaiser es nicht nur[27] nicht[28] dulden wird, wenn die nächstliegenden, erfolglosen Staatsexperimente, die das ganze Kaiserreich bereits in die problematischste Lage brachten, seine Seele hinlänglich erleuchten, und seine hochgestellte Person zu langweilen anfangen werden, — dass er es dann, wiederhole ich, wenn diese Zeiten hereinbrechen, worüber ich keinen Zweifel hege, nicht dulden wird, dass mann jene Nation schwäche, morde, einzuschmelzen sich abmühe, mit welcher ein ritterlicher Souverän, den sie liebt, „einen Vogel in der Luft haschen lassen könnte",[29] — und die für einen Regenten, der nicht zugibt;[30] sich ihrer Entwicklung, ihrer Ehre, ihrem Rume in den Weg zu stellen, ja im Gegentheil der ein aufrichtiger Beschirmer und Beförderer aller dieser köstlichen Schätze ist, — ihren letzten Tropfen Blut zu vergiessen stets bereit war, und auch in den heutigen Tagen jeden Augenblick bereit wäre und bereit sein wird.

Ich liebe zu glauben, dass unser jugendlicher Souverän, wenn er nur erst sehen und hőren, und einzig und allein dem Rathe seines eigenen Gehirns und einzig und allein den Einflüsterungen seines eigenen Herzens

lange auf sich lassen wird, hinauswärts gravitiren dürften. — Oldalt Széchenyi néhány szóból álló olvashatatlan megjegyzése.

[25] Oldalt a javító kéztől: Hindeutung auf das ungarische Wappen. Ez a nyomtatott szövegben (6. l.) rossz helyre került.

[26] A höchstes Gut javítás az eredeti Glückseligkeit helyébe.

[27] Ez a két szó kihúzva: a nyomtatott szövegben benne van.

[28] A nyomtatott példányokban kézírással pótolva.

[29] A nyomtatott szövegben ide tartozik a (rossz helyre tett) jegyzet: Eine ungarische Redensart, womit die Fähigkeit, auch das Schwierige auszuführen, bezeichnet wird. Ez a fogalmazványban nincsen benne.

[30] A három utolsó szó Török János kézírása.

folgen wollte, laut rufe ich es aus — in Hinsicht Ungarns wahrhaftig[31] selbst das ruhmreiche Zeitalter Corvins tief in den Schatten stellen würde.

So glaube ich die Zukunft zu sehen; und da ich die Beschlüsse der Allmacht das vollste Vertrauen setze, die zwar Herrscher so wie Nationen ihrer Sünden wegen oft sehr hart straft, aber am Ende eben so wenig erlaubt, dass ein seelenvolles Volk gemordet werde, als sie denn auch gewiss wirklich tugendhafte Regenten am Ende mit dem hellsten Strahle der Wahrheit erleuchtet, — da ich, wie gesagt, so sehe und so glaube, so gehe ich, was mein Gründerrecht anbelangt auf alle Punkte der veränderten Statuten der Akademie, obwohl ich mich mit ihnen vom Anfang bis zum Ende durchaus nicht befreuden kann, wenn nämlich[31] kein Entkommen ist, wenn sie als Befehl angenommen werden müssen, — zwar mit blutendem Herzen, aber mit nicht niederzuknechtendem[33] Gemüthe und Sinne, ohne die kleinste Bemerkung in ihrem ganzen Umfange ein.

Zu gleicher Zeit verwahre ich mich jedoch nach dem glorreichen Sinn des „Iustum ac[34] tenacem propositi virum" auf das feierlichste, dass ich die Interessen jener Fundation, die ich auf den Altar des Vaterlandes niederlegte, in dem Augenblicke zu entrichten aufhören werde, wo ich erfahre, dass meine Opfergabe de facto — denn auf schöne Worte und süsse Versprechungen gebe ich durchaus nicht das mindeste — in ein anderes Geleise gezwängt wird, als das ist, welches mit dem ursprünglichen Zweck der Gesellschaft übereinstimmt, und welches durch ein zwischen Nation und König gebrachtes Gesetz bezeichnet, bereits auch sanctionirt wurde, während ich überzeugt bin, dass auch meine Erben die-

[31] Török betoldása.

[32] A szövegben két szó: von ihnen, törölve.

[33] A nieder szót Széchenyi toldotta a szövegbe.

[34] A nyomtatott példányokban ez a szó kézírással javitva. Török János a kinyomott szöveghez két önálló jegyzetet csatolt t. i. a négy folyó és hármas halom, továbbá a „madarat fogathat" közmondás magyarázására. (25. és 29.)

ser meiner Willensmeinung beipflichten, und darnach handeln werden, — wo dann wir, ich und meine Erben, wenn dieser traurige Fall trotz unserer vertrauensvollen Nachgiebigkeit und der Verheissungen, die man uns macht, dennoch eintreten sollte, nach dem klaren Sinn der Fundations-Urkunde, unsere Gabe der vergifteten Akademie entziehend, sie einem andern patriotischen Ziele zuwenden wollen, einem Ziele, das wir selbst bestimmen, von dem wir jede Einmischung fern halten, und das wir nur gezwungen durch physische Gewalt aufgeben werden.

Der löblichen Gelehrten Gesellschaft aufrichtiger treuer.

5.

Statuten

der ungarischen Akademie der Wissenschaften.

Egykorú 10 ívrét oldalra terjedő nyomtatvány. Egy példánya megvan a cenki levéltárban Széchenyi olvasási jeleivel, egy másik br. Augusz Antal 1858 április 16-án kelt értesítésének melléklete gyanánt, rajta az akadémiai bizottság vezetőjének, Deáknak rövid jegyzeteivel az akadémiai kézirattár Történelem, ívrét 253. számú csomójában (11. sz.)

I.

Zweck und Wirksamkeit der Akademie.

§. 1.

Die ungarische Akademie der Wissenschaften ist ein unter dem besonderen Schutze Sr. k. k. Apostolischen Majestät stehendes wissenschaftliches Institut.

*Dasselbe hat den Zweck, die Wissenschaft und schöne Literatur zu pflegen und zu verbreiten und zugleich die ungarische Sprache mit aller Sorgfalt auszubilden und zu bereichern.

A *-al megjelölt részeket Széchenyi kifogásolta,

§. 2.

Diese Zwecke sucht sie sowohl durch wissenschaftliche Untersuchungen und Versuche, als durch Originalarbeiten, dann durch Uebersetzungen alter und neuer klassiseher und anderer gediegener Werke zu verwirklichen.

§. 3.

Sie wird geschichtliche Sprach- und Kunstdenkmale mit aller Sorge aussuchen und die der Wissenschaft förderlichen veröffentlichen.

§. 4.

Durch Preisaufgaben sucht sie die wissenschaftliche literarische sowohl belletristische als dramatische Thätigkeit anzuregen und zu pflegen.

Ueber die zu dem gleichen Zwecke von der Regierung ausgeschrieben und honorirt werdenden Preisaufgaben wird sie das preisrichterliche Gutachten abgeben.

§. 5.

Sie unterzieht die jährlich im Druck erscheinenden ungarischen Werke in den einzelnen Klassen der Akademie einer strengen Prüfung, krönt die vorzüglichsten und macht die Motive der Preiszuerkennung bekannt.

§. 6.

*Die Akademie verbreitet die Resultate ihrer Arbeiten durch Denkschriften, durch monatlich heftweise erscheinende Sitzungsberichte, durch ein Jahrbuch, das ihre Geschichte, Denkreden und Abhandlungen enthält.

§. 7.

Vorgelegte Manuscripte prüft die Akademie und insoferne sie der Oeffentlichkeit würdig, lässt sie dieselbe gegen Honorar drucken, oder sucht ihre Veröffentlichung durch einen angemessenen Geldbeitrag zu unterstützen.

§. 8.

Sie veranlasst oder unterstützt wissenschaftliche Reisen im In- und Auslande, insbesondere um allseitige Vaterlandskunde zu befördern.

§. 9.

Die Mitglieder haben sich aller, die Religion, die öffentlichen Zustände und die Verwaltung des Landes betreffenden, so wie überhaupt politischen Erörterungen zu enthalten.

§. 10.

Sämmtliche akademische Druckschriften sind den Satzungen der Pressordnung gemäß zu behandeln.

II.

Organismus.

Mitglieder und Beamte.

§. 11.

*Der Organismus der Akademie besteht; aus einem Vice-Präsidenten, aus 25 Verwaltungsraths-Mitgliedern, aus Ehrenmitgliedern, deren Zahl 24 nicht überschreiten soll, aus ordentlichen Mitgliedern, deren Zahl 42 nicht übersteigen darf, aus korrespondierenden Mitgliedern, aus einem Sekretär und einem Aktuar und dem nöthigen Beamten und Dienerpersonale.

§. 12.

**Die Wirksamkeit der Akademie erstreckt sich auf alle Wissenschaften mit Ausnahme der Theologie, und es theilen sich dieselben in folgende sechs Klassen:

1. Die Sprachkunde und schönen Wissenschaften,

A ** jelzett helyek a gróf szerint különösen káros hatásúak lehetnének.

2. die Philosophie,
3. die Rechtswissenschaft,
4. die Geschichte,
5. die mathematischen und
6. die Naturwissenschaften,

für deren Pflege in jeder Klasse eine nach Maßgabe des Umfanges und der Wichtigkeit derselben sich richtende Zahl von Ehren-, ordentlichen und korrespondirenden Mitgliedern wirkt.

§. 13.

*Den Verwaltungsrath der Akademie bilden Fünfundzwanzig Mitglieder, welche aus vornehmen und wissenschaftliebenden Männern des Landes gewählt werden (§. 25.) und denen die Pflicht obliegt, das Vermögen der Akademie zu verwalten.

§. 14.

Die unmittelbare Leitung der Akademie kommt dem Präsidenten zu, der auch in den Sitzungen den Vorsitz führt, und die Akademie gegenüber den Behörden und dritten Personen vertritt. In Abwesenheit oder anderweitigen Verhinderungsfällen desselben wird er durch den Vice-Präsidenten vertreten.

Beide sind für die genaue Befolgung der Statuten zunächst verantwortlich.

In Klassensitzungen kann auch das gegenwärtige älteste Ehrenmitglied und in Abwesenheit eines solchen, das älteste ordentliche Mitglied den Vorsitz führen.

§. 15.

*Die Ehrenmitglieder, welche durch die Klassen in Vorschlag gebracht werden, können die Zahl von Vierundzwanzig nicht überschreiten.

Sie besitzen in den Gesammtsitzungen und den betreffenden Klassensitzungen Sitz und Stimme, in letzteren und den Kommissionen das Vorsitzrecht nach Maßgabe des §. 14. und haben durch Theilnahme an den Arbeiten

der Klassen das Interesse der Wissenschaften und die Ehre der Akademie zu befördern.

§. 16.

*Die ordentlichen Mitglieder, deren Zahl Zweiundvierzig nicht überschreiten darf, haben in den Gesammtsitzungen und den betreffenden Klassensitzungen Sitz und Stimme. Es obliegt ihnen die Pflicht, die sie betreffenden Fächer durch selbstständige Forschungen und Arbeiten zu pflegen, und in allen zur Förderung statutenmäßiger Zwecke ihnen gewordenen Aufträgen durch kollegiale Thätigkeit und Erstattung von Gutachten und Berichten an die Akademie mit Eifer fürzugehen.**

§. 17.

*Die korrespondirenden Mitglieder, derer Zahl unbestimmt ist, können an allen Sitzungen der Akademie berathend Theil nehmen und haben durch selbstständige wissenschaftliche Forschungen und Arbeiten ihr Fach zu pflegen und bei allen zur Förderung statutenmäßiger Zwecke dienenden Auftragen mitzuwirken.

§. 18.

Der Sekretär hat in den Sitzungen des Verwaltungsrathes, so wie in sämmtlichen Versammlungen der Akademie das Referat; er sorgt für die Vollziehung aller Beschlüsse, führt das Protokoll, welches von dem Vorsitzenden mitzufertigen ist, und die Korrespondenz, schreibt die Geschichte und veranlaßt alle Bekanntmachungen der Akademie, redigirt die Sitzungsberichte und überwacht alle akademischen Publikationen.

Das Geschäftspersonale des Sekretariats ist unmittelbar ihm untergeordnet.

§. 19.

Dem Sekretär steht zur Besorgung der ämtlichen Geschäfte der Aktuar zur Seite, welcher auch in vorkommenden Verhinderungsfällen desselben ihn in Allem ver-

tritt, und das Archiv unter eigener Verantwortlichkeit besorgt.

§. 20.

Die Mitglieder der Akademie sind berechtigt, den ihnen nach Maßgabe ihrer Ernennung zukommenden Titel eines verwaltenden, Ehren-' ordentlichen oder korrespondirenden Mitgliedes der ungarischen Akademie der Wissenschaften zu führen.

§. 21.

Die Erwählung zum Mitgliede hat selbst der verdienstvollste Gelehrte von der Anerkennung seiner Talente zu gewärtigen ; dieselbe durch Gesuch und anderweitige Bewerbungen anzusprechen, ist nicht gestattet.

§. 22.

Der Ober- und Unter-Bibliothekar, so wie etwaige Kustoden der übrigen Sammlungen der Akademie, haben die ihnen anvertrauten Geschäfte nach speziellen Instruktionen unter Eid zu besorgen.

§. 23.

Kassier und Kontroler besorgen, ihren Instruktionen und den Beschlüssen des Verwaltungsrathes gemäß, die Kassenangelegenheiten gleichfalls unter Eid und haben über die Einnahmen und Ausgaben demselben strenge Rechnung zu legen.

Die dokumentirte Kassarechnung ist nach Ablauf jeden Jahres dem Präsidenten einzureichen.

Die definitive Genehmigung der Kassarechnung und Ertheilung des Absolutoriums nach instruktionsmäßig vorangegangener buchhalterischer und kommissioneller Prüfung, und nach Aufklärung der aus dieser Prüfung sich ergebenden Bemerkungen durch die rechnungsführenden Kassabeamten steht dem Verwaltungsrathe zu.

§. 24.

Der akademische Fiskal hat die Gerechtsamen der

Akademie zu vertreten, und die Rechnungen derselben zu revidiren.

III.

Wahlen.

§. 25.

* Bei vorkommenden Erledigungen ergänzt sich der Verwaltungsrath durch Wahl, welche der Bestätigung des k. k. General-Gouverneurs von Ungarn, als des Stellvertreters der Person Sr. k. k. Apostolischen Majestät im Lande zu unterziehen ist.

§. 26.

* Alle drei Jahre oder bei sonstigen Erledigungen beantragt der Verwaltungsrath je drei seiner Mitglieder für die Präsidenten-und die Vice-Präsidentenstelle, deren Ernennung Seiner k. k. Apostolischen Majestät vorbehalten ist.

Wenigstens einer der Präsidenten hat regelmässig in Pesth oder Ofen zu wohnen.

§. 27.

Ehrenmitglieder werden auf Grundlage des Vorschlages der betreffenden Klassen durch die einfache Mehrheit der stimmenfähigen Mitglieder (§. 50.) entweder aus der Reiche solcher hochgestellten Männer beantragt, deren Gesinnung das Ansehen und Wohl der Akademie zu fördern verspricht, oder aus solchen ausgezeichneten Gelehrten, die sich um Förderung der Wissenschaft oder die Akademie Verdienste erworben haben.

* Die Ernennung der inländischen Ehrenmitglieder ist dem General-Gouverneur übertragen.

§. 28.

Die einfache Mehrheit der stimmfähigen Mitglieder (§. 51.) beantragt für jede erledigte Stelle, auf Grundlage

des Vorschlages der betreffenden Klasse, solche Individuen zu ordentlichen Mitgliedern, welche sich durch ein oder mehrere Fachwerke um die Wissenschaft und Literatur verdient gemacht und sich hierdurch Namen und Ansehen erworben haben.

* Die Ernennung derselben ist dem General-Gouverneur übertragen.

§. 29.

Korrespondirende Mitglieder werden ebenfalls auf Vorschlag der Klassen von den stimmfähigen Mitgliedern (§. 50) aus solchen Gelehrten beantragt, welche durch tüchtige Facharbeiten auf die Verbreitung der Wissenschaften mit Erfolg gewirkt und somit ihre Beförderung der akademischen Zwecke erwiesen haben.

* Die Ernennung derselben ist dem General-Gouverneur übertragen.

§. 30.

Auswärtige korrespondirende Mitglieder werden auf dieselbe Weise aus der Reihe solcher Nicht-Ungarn gewählt, welche sich entweder durch ihre wissenschaftlichen Verdienste in der gelehrten Welt einen ausgebreiteten Ruf, oder durch ihre, Ungarn oder die Akademie betreffenden Arbeiten einen Anspruch auf besondere Begünstigung von Seite der Akademie erworben haben.

* Ein Ausländer kann nur zum korrespondirenden oder zum Ehrenmitgliede ernannt werden. Eine solche Ernennung ist der Bestätigung des General-Gouverneurs von Ungarn zu unterziehen.

§. 31.

Der Sekretär und der Aktuar werden aus der Reihe der ordentlichen Mitglieder in gemischter Sitzung des Verwaltungsrathes der Ehren- und ordentlichen Mitglieder gewählt.

* Die getroffene Wahl muss der Bestätigung des k. k.

General-Gouvernements von Ungarn von Fall zu Fall unterbreitet werden.

§. 32.

* Jedes neu gewählte Mitglied mit Ausnahme der Auswärtigen hat seinen Sitz mit Verlesung oder im Verhinderungsfalle durch Einsendung einer in die betreffende Klasse einschlägigen Arbeit längstens vor Ablauf eines Jahres einzunehmen, widrigenfalls die Wahl erlischt.

§. 33.

Jedem akademischen Mitgliede wird nach Abhaltung des Antritts-Vortrages (§. 32) ein Diplom ausgefertiget, welches nebst dem Präsidenten der Sekräter unterzeichnet.

§. 34.

Der Oberbibliothekar wird durch die stiftende Linie der gräflich Teleki'schen Familie; der Unterbibliothekar, Bibliotheks-Offizial, so wie die etwaigen Kabinetskustoden durch die Akademie selbst in einer Gesammtsitzung durch Stimmenmehrheit aus der Reihe der akademischen Mitglider bestellt.

§. 35.

Der Kassier, Kontrolor und Fiskal wird vom Verwaltungsrathe ernannt, und es sind dieselben ausschliesslich diesem untergeordnet.

§. 36.

*Amtsschreiber ernennt der Präsident, welcher auch die Dienerschaft, mit Rücksicht auf die A. h. Anordnung vom 19. Dezember 1853 wegen der Unterbringung ausgedienter Militärs, bestellt.

Ihre Anzahl hat der Verwaltungsrath zu bestimmen.

IV.

Besoldungen und Preise.

§. 37.

Dem Präsidenten und Vice-Präsidenten, dann den Verwaltungsräthen und den Ehrenmitgliedern wird die Ihnen zu Theil gewordene ausgezeichnete Würde und Stellung als Lohn gelten.

§. 38.

Die ordentlichen Mitglieder beziehen, nach Massgabe der Kräfte des Akademiefondes für ihre Arbeiten, Besoldungen in dem Betrage von 800 fl., 500 fl. oder 300 fl. C. M. in dem Verhältnisse, dass $^1/_6$ in der höchsten, $^2/_6$ in der mittleren und $^3/_6$ in der minderen Gehaltsstufe stehen.

* Wie viele besoldete Stellen für die ordentlichen Mitglieder jeweilig zu bestehen haben, bestimmt über Antrag des Verwaltungsrathes der General-Gouverneur, welch letzterer über Antrag des Verwaltungsrathes, auch die in die verschiedenen Gehaltsstufen einzurückenden ordentlichen Mitglieder haben für ihre Arbeiten nach Massgabe der Fondskräfte auf angemessene Honorare Anspruch, welche, so wie die Besoldungen oder Honorare der Beamten, der Verwaltungsrath zu bestimmen hat.

§. 39.

Ingleichen steht die Bestimmung des Jahreslohnes der Diener dem Verwaltungsrathe zu.

§. 40.

* Die Verfasser der zu krönenden Werke und Preisschriften erhalten die Preise auf Grundlage des Vorschlages der Akademie in kursirendem Geld oder in Denkmünzen.

§. 41.

* Ehren- und ordentliche Mitglieder dürfen an der Bewerbung um die von der Akademie ausgeschriebenen Preise nicht Theil nehmen, wohl aber an den, von der Staatsverwaltung ausgeschriebenen Preisen.

V.

Sitzungen.

§. 42.

Die ungarische Akademie hat ihren Sitz zu Pesth.

§. 43.

Der Verwaltungsrath versammeli sich, so oft es die Geschäfte erheischen, auf die Einladung des Präsidenten, welcher Tag und Stunde der Sitzung bestimmen wird.

Damit die Beschlüsse des Verwaltungsrathes Kraft haben, ist die Anwesenheit von wenigstens neun Mitgliedern erforderlich.

§. 44.

* In diesen Sitzungen beantragen die verwaltenden Mitglieder alle drei Jahre, oder in sonstigen Erledigungsfällen drei aus ihrer Mitte für die Präsidenten- und drei für die Vice-Präsidentenstelle, und ergänzen sich im Falle der Erledigung der Stelle eines Verwaltungsrathsmitgliedes (§. 25), fassen Beschlüsse über bie durch die Akademie vorgeschlagenen Geldausgaben und über sämmtliche ökonomische Angelegenheiten des Instituts.

Dem Verwaltungsrathe steht die Genehmigung der Jahresrechnung und die Ertheilung des Absolutoriums nach instruktionsmässig ergangener buchhalterischer und kommissioneller Prüfung, und nach Aufklärung der aus dieser Prüfung sich ergebenen Bemerkungen durch die rechnungsführenden Kassebeamten zu.

§. 45.

Die Klassen halten einzeln oder in zweckmässigen Vereine monatlich je eine oder, wenn es die Anzahl oder die Natur der Verhandlungen erheischte, auch mehrere Sitzungen, deren Tag und Stunde der Präsident bestimmt.

* Zu diesen Klassensitzungen sind die betreffenden Ehren- und korrespondirenden Mitglieder geladen, die in Ofen und Pesth wohnend ordentlichen Mitglieder dagegen zur Theilnahme streng verpflichtet und haben im Verhinderungsfalle bei dem Präsidenten um die Dispens anzusuchen.

§. 46.

In den Klassensitzungen finden wissenschaftliche Vorträge und Verhandlungen Statt, ebenso die Vorlesung eingesandter Arbeiten und Mittheilungen von abwesenden Mitgliedern und Nichtmitgliedern, Besprechung wissenschaftlicher Vorschläge, literarischer Unternehmungen, der Preisvertheilungsangelegenheit und der Wahlvorschläge.

§. 47.

Damit die Beschlüsse einer Klassensitzung Kraft haben, ist die Anwesenheit von wenigstens fünf stimmfähigen Mitgliedern (§. 15 und 16) erforderlich.

§. 48.

Geschäfte, welche eine umständlichere Erwägung erfordern, werden Kommissionen zur Berichterstattung zugewiesen. — Solche Kommissionen sind :

a) permanente, welchen gewisse fortlaufende Arbeiten oder Publikationen aufgetragen sind, und die von der betreffenden Klasse aus der erforderlichen Zahl ordentlicher, und wenn nöthig, korrespondirender oder auch Ehrenmitglieder bestellt und ergänzt werden ;

b) solche, die mit der Prüfung von Werken, Preis-

schriften, wichtigen Vorschlägen u. dgl. jedesmal für einen speziellen Fall betraut, welche nach Erforderniss des jedesmaligen Gegenstandes aus mehr oder weniger blos Klassen- oder einheimischen Mitgliedern zusammengesetzt sind, und deren Bestand jedesmal mit der Erledigung ihres Auftrages aufhört.

In solchen Kommissionssitzungen hat, wenn ihnen Ehrenmitglieder beigegeben sind, ein solches — wo nicht, das älteste ordentliche Mitglied vorzusitzen.

§. 49.

Die Akademie hält an vom Präsidenten in vorhinein bestimmten Tagen, monatlich wenigstens eine Gesammtsitzung, an welcher die Ehren- und ordentlichen Mitglieder mit entscheidender, die korrespondirenden mit berathender Stimme theilnehmen. — Ihre Gegenstände sind:

Die Vorlesung der Sitzungsprotokolle, Trauer- und Gedächtnissreden auf verstorbene Mitglieder, die Besprechung aller, die Gesammt-Akademie betreffenden Vorschläge, von den Klassen empfohlenen Unternehmungen, auf den statutenmässigen Zweck der Akademie bezüglichen Publikationen, und sämmticher wegen Beschlussfassung dem Verwaltungsrathe zustehenden Fragen.

§. 50.

Damit die Beschlüsse der akademischen Gesammtsitzungen Kraft haben, ist die Gegenwart von wenigstens neun stimmfähigen Mitgliedern erforderlich.

§. 51.

Die Akademie hält jedes Jahr regelmässig eine Generalversammlung unter persönlicher Leitung des Präsidenten oder Vice-Präsidenten, bei welcher auch die ausser Ofen-Pesth wohnenden ordentlichen Mitglieder zu erscheinen haben, jedoch aus wichtigen Ursachen vom Präsidenten dispensirt werden können.

In diesen Versammlungen, bei welchen alle ordent-

lichen Ehrenmitglieder Stimmrecht haben, werden die Anträge für die Ernennung neuer Mitglieder gestellt, jene, die der Bestätigung unterliegen, gewählt, den durch die Klassen dazu empfohlenen Werken und Preisschriften der Preis zuerkannt, und auf Grundlage der Vorschläge der Klassen neue Preisaufgaben gestellt.

§. 52.

Jährlich hält die Akademie nach der Generalversammlung eine feierliche öffentliche Sitzung, zu welcher die verwaltenden, die Ehren- und korrespondirenden Mitglieder geladen sind.

In dieser werden der Jahresbericht des Sekretärs über die Wirksamkeit der Akademie, Gedächtnissreden über verstorbene Mitglieder, wissenschaftliche und poetische Arbeiten gelesen, sowie die Preise vertheilt, die neuen Preisaufgaben, die neuen Ernennungen, so wie die getroffenen Wahlen, diese jedoch, insoweit * sie von der Bestätigung des General-Gouverneurs abhängen, erst nachdem diese erfolgt sein wird, veröffentlicht.

§. 53.

Alles, was in den erwähnten verschiedenen Sitzungen und Versammlungen verhandelt und beschlossen wird, ist in den Sitzungsprotokollen genau und vollständig aufzunehmen.

* Sämmtliche Sitzungsprotokolle ohne Unterschied sind innerhalb acht Tagen nach Abhaltung jeder Sitzung oder Versammlung dem k. k. General-Gouvernement zur Einsicht und Revision vorzulegen.

§. 54.

Der Akademie ist jährlich eine Ferienzeit von zwei Monaten eingeräumt.

VI.

Kasse.

§. 55.

Das Verfügungsrecht über die Kasse, nach Massgabe der Statuten der Akademie, steht dem Verwaltungsrathe zu; die unmittelbare Beaufsichtigung derselben führt der Präsident, der sie öfter unvorhergesehen untersucht und über den Stand derselben den Verwaltungsrath in Kenntniss setzt.

§. 56.

Der sechste Theil der Einnahme wird jährlich dem Institutskapitale zugeschlagen.

§. 57.

Stifter können das durch sie gestiftete Kapital bei sich behalten, vorausgesetzt, dass es im Sinne der Gesetze sichergestellt, und die gesetzlichen Zinsen pünktlich einbezahlt werden.

§. 58.

** Ueber sämmtliche eingezahlten und verzinsten Kapitalien wird dem Willen der Stifter gemäss besondere Rechnung geführt.

§. 59.

Mitgliedern des Verwaltungsrathes können keine Anleihen aus den Institutskapitalien zugewendet werden.

§. 60.

* Die Staatsverwaltung übt die Aufsicht über die genaue Beobachtung der Statuten und allgemeinen Vereinsvorschriften, und über die Einhaltung der rücksichtlich der Zwecke der Akademie gezogenen Grenzen, durch die hiezu berufene Ofner k. k. Statthalterei-Abtheilung und den von dem General-Gouvernement über Vorschlag

dieser Statthalterei-Abtheilung bestellten landesfürstlichen Kommissär.** Der landesfürstliche Kommissär ist berechtigt, in die Geschäftgebarung der Anstalt, in die bezüglichen Rechnungen und anderweitigen Urkunden Einsicht zu nehmen, und den Sitzungen des Verwaltungsrathes und der Generalversammlungen beizuwohnen.

* Dem landesfürstlichen Kommissär steht die Befugniss zu, gegen jeden Beschluss des Verwaltungsrathes oder der Generalversammlung, durch den er die Zwecke der A. h. Regierung oder die Statuten verletzt oder überschritten erachtet, Einsprache zu thun.

* Ueber die Ausführung eines solchen Beschlusses ist die Entscheidung im Wege des k. k. General-Gouvernements vom Ministerium des Innern einzuholen, und es bleibt erstere aufgeschoben, bis diese Entscheidung erfolgt.

Das Protokoll über die Verhandlung der Versammlungen bedarf, wenn der landesfürstliche Kommissär denselben beigewohnt hat, seiner Mitfertigung.

* In Betreff der, der Akademie obliegenden Anzeige der abzuhaltenden Versammlungen und der Programms-Anzeige, ist die Verordnung des k. k. General-Gouvernements für Ungarn vom 11. Juni 1854, Z. 9142 (L.-G.-Bl. Nr. 15, II. Abth.) massgebend.

6.

A magyar Tudományos Akademia új alapszabályai.

A megerősítési záradék leérkezéseig a tagok használatára rendelt második előleges kiadás. Pest, Emich Gusztáv könyvnyomdája, 1860. 8-rét 14 lap.

Egykorú nyomtatvány. Az első „előleges" kiadás a német nyelvű szöveg, amellyel ez nem egyezik betű és gondolat szerint. A kormány lényegesebb módosítást nem engedélyezett.

I.

Az akadémia célja és hatásköre.

1. §.

A magyar Tudományos Akademia egy, Ő Cs. K. Ap. Felsége különös oltalma alatt álló, tudományos intézet. *Célja* annak *a tudomány és szépirodalom mívelése és terjesztése, s egyszersmind* a magyar nyelvnek egész gonddal csinosbítása és gazdagítása.

2. §.

Ezen célra mind *tudományos vizsgálatok* és kísérletek tétele, mind eredeti munkák íratása, s régi és új remekírók s egyéb jeles művek fordítása által törekszik.

3. §.

Hasonlókép a történet, nyelv, irodalom s művészet *emlékeit* gondosan felkeresi, s a tudomány gyarapodására szolgálókat köz ismeretbe hozza.

4. §.

Jutalomtételek által úgy a tudományos, mint a szépirodalmi, különösen a drámai, munkásság élesztésére és táplálására igyekszik hatni.

A kormány által hasonló végre kiírandó jutalmakra érkező pályamunkákról az akademia ad bíráló véleményt.

5. §.

Az *évenként* nyomtatásban *megjelenő magyar munkákat* osztályonként szoros vizsgálat alá veszi, a legjelesbeket *megjutalmazza*, s a jutalmazás indító okait közzé teszi.

6. §.

Az akademia, *munkálkodásai eredményeit nyomtatásban terjeszti el*, és pedig ülési tárgyalásait havonkénti füzetekben megjelenő Értesítője által; történeteit, emlékbeszédeit és értekezéseit Évkönyveiben bocsátja közre.

7. §.

A *beadandó kéziratokat* az akademia megvizsgálja, s ha helybenhagyást nyertek, azokat vagy tiszteletdíj mellett kinyomatja, vagy kijövetelöket illő segedelmezéssel támogatja.

8. §.

Tudományos célok végett, különösen a haza minden tekintetbeni bővebb megismertetésére, ben és a külföldön *útazásokat* tétet vagy pártol.

9. §.

A tagok *ovakodni tognak* a vallást, az ország pol gári állapotját és polgári kormányát illető, vagy akármely más *politikai tárgyak vitatásától*.

10. §.

Mindennemű akademiai nyomtatványok a *sajtószabály* kívánalmai szerint kezelendők.

II.

Az akademia szervezete.

Tagok és tisztviselők.

11. §.

Az akademia szervezetét alkotják: az elnök, egy alelnök, 25 igazgatósági tag, továbbá tiszteleti tagok, kiknek száma a 24-et meg nem haladhatja, rendes tagok, kiknek száma 42-re van meghatározva, levelező tagok, egy titoknok, egy jegyző, s a szükséges tiszti és szolgaszemélyzet.

12. §.

Az akademia munkássága *minden tudományra kiterjed*, ide nem számlálva mégis a hittudományt; s azoknak következő hat osztálya van megállapítva:

1. *A nyelv- és széptudományok,*
2. *A philosophia,*
3. *A törvénytudomány,*
5. *A mathematikai,* és
6. *A természeti tudományok,*

melyek mívelésével mindenik osztály terjedelméhez és fontosságához arányzott számú tiszteleti, rendes és levelező tagok foglalkodnak.

13. §.

Az *igazgató tanácsot* huszonöt tag képezi, kik az ország előkelő és tudományszerető férfiai közűl választatnak (25. §.), s kiknek kötelessége az akademia vagyonára ügyelni.

14. §.

Az akademia közvetlen vezérlete az *elnököt* illeti, ki az ülésekben elnököl, s az akademiát a hatóságok s mások irányában képviseli. Távolléte vagy másnemű gátoltatása esetében helyét az *alelnök* pótolja.

Mindkettőjöket illeti legközelebbről az alapszabályok

pontos megtartása iránti felelősség.

Osztályülésekben a jelenlevő legidősb tiszteleti, s ilyennek jelen nem létében a legidősb rendes tag is elnökölhet.

15. §.

A *tiszteleti tagok* száma, kik az osztályok által hozatnak javaslatba, a huszonnégyet meg nem haladhatja. Ezek az öszves és az illető osztályülésekben székkel és szavazattal, az utóbbiakban s a bizottmányokban elnöklési joggal birnak a 14. §. intézkedése szerint; s osztályuk munkálkodásaiban részt véve, a tudomány javát s az akademia díszét előmozdítani törekszenek.

16. §.

A *rendes tagok*, kiknek száma negyvenkettőt nem haladhat meg, a nagy gyűlés, úgy az összes s az illető osztályülésekben székkel és szavazattal birnak. Kötelességük az illető szakokat önálló tudományos vizsgálatok és dolgozatok által előbbre vinni, s az akademia mindennemű, alapszabályilag elébe tűzött, céljai létesítésére reájok bízott dolgokban társas munkásság, véleményezések és tudósítások adása által buzgón eljárni.

17. §.

A *levelező tagok*, kiknek száma meghatározva nincsen, az akademia mindennemű üléseiben székkel és tanácskozó szavazattal birnak; s mind önálló tudományos vizsgálatok és dolgozatok által szakjokat előbbre vinni, mind az alapszabályilag kitűzött célok létesítésére reájok bízott dolgokban segédrészt venni kötelezetnek.

18. §.

A *titoknok* az igazgató tanács, úgy az akademia mindennemű üléseiben előterjesztői hivatalt visel; azok határozatainak végrehajtásáról gondoskodik, a jegyzőkönyvet viszi, melyet az elnöklővel együtt aláír, az akademia levelezéseit folytatja, történetét s mindennemű tudósításait

írja, Évkönyveit és Értesítőjét szerkeszti, s könyvkiadásaira felügyel.

A titoknoki hivatal *tiszti személyzete* közvetlenül neki van alárendelve.

19. §.

A titoknok gondjaiban osztozik a *jegyző*, ki annak akadályoztatása esetében tisztét is viseli, s a levéltárra saját felelőssége alatt ügyel.

20. §.

Az akademia tagjai jogosítva vannak a kineveztetésük szerint őket megillető, igazgató, tiszteleti, rendes vagy levelező tag *címét* viselni.

21. §.

A *taggá választatást* még a legérdemesb tudósnak is tehetségei elismertetésétől kell várnia; esedezőlevéllel s utánajárással *keresni* azt *nem engedtetik*.

22. §.

A *fő- és alkönyvtárnok*, valamint netán egyéb *gyűjteményőrök*, a reájok bízott ügyeket külön utasításaik szerint, hit alatt végzik.

23. §.

Pénztárnok és *ellenőr* a pénztárt utasításaik s az igazgató tanács határozataihoz képest, szinte hit alatt, kezelik, s a bevétel és kiadás felől az igazgatóságnak szorosan számolnak,

Az okmányozott pénztári számadás minden év letöltével az elnöknek benyújtandó.

Az igazgató tanács tisztéhez tartozik a pénztári számadásnak utasításilag végzett könyvvivői és bizottmányi megvizsgáltatása, s a vizsgálatban netán felmerülő észrevételeknek a számadó pénztártisztek általi felvilágosíttatása után, annak végleges jóváhagyása, s a szokott felmentő levél kiadása.

24. §.

Az *ügyész* az akademia jogait védi, s a számadásokat vizsgálja.

III.

Választások.

25. §.

Az *igazgató tanács*, üresség támadván kebelében, választással egészíti ki magát, mely Magyarország cs. k. generál-kormányzója, mint Ő Cs. Kir. Ap. Felsége helytartója, megerősítése alá terjesztendő.

26. §.

Az *elnöki s az alelnöki helyre* az igazgató tanács minden három évben, vagy egyébkénti hivatal-üresűlés esetében, három-három tagját hozza ajánlatba, kiknek kinevezése Ő Cs. Kir. Ap. Felségének van fentartva.

Az elnökök legalább egyikének rendesen Budapesten kell laknia.

27. §.

Tiszteleti tagok, az illető osztályok javaslatai alapján a szavazható tagok öszveségének (51. §.) egyszerű többsége által vagy oly magas állású férfiak közül ajánltatnak, kiknek megnyerése által az akademia dísze és java öregbedését várja, vagy oly jeles tudósok közül, kik a tudomány előbbrevitele, vagy az akademia körűl magoknak érdemet szereztek.

A *belföldi tiszteleti tagok* kinevezése a generál-kormányzóra bízatott.

28. §.

Az akademia szavazatos tagjai egyszerű többsége (51. §.) az illető osztályok javaslatára oly tudósokat ajánl mindenik megürűlt helyre *rendes tagokúl*, kik egy vagy

több szaki munka által a tudomány és irodalom körül érdemet, s ez által magoknak kitűnő nevet és tekintetet, szereztek.

Kinevezésük a generál-kormányzóra bízatott.

29. §.

Levelező tagokúl hasonlókép az osztályok javaslatára a szavazatos tagok (51. §.) oly tudósokat ajánlanak, kik osztálybeli jeles munkálkodásuk által a tudományok terjesztésére sikeresen hatottak, s ekkép az akadémiai célok előmozdítására képességet bizonyítottak.

Kinevezésük a generál-kormányzóra bízatott.

30. §.

Külső levelező tagok, ugyanazon módon, oly *nem magyarok* sorából választatnak, kik vagy a tudományosság körűli érdemeik által elterjedt hírt szereztek magoknak a tudós világban, vagy Magyarországot vagy az akademiát közelebbről érdeklő munkával az akademia különös kedvezéseire méltókká lettek.

Külföldi csak levelező vagy tiszteleti taggá nevezhető. Ily kinevezés Magyarország general-kormányzója megerősítése alá terjesztendő.

31. §.

A *titoknok* és *jegyző* a rendes tagok sorából az igazgató, tiszt. és rendes tagok elegyes ülésében választatnak.

A véghez ment választás mindannyiszor a cs. k. magyar generál-kormányzóságnak megerősítés végett felterjesztendő.

32. §.

Minden újonnan választott tag, a külsők kivételével, osztályába tartozó dolgozat felolvasásával, vagy személyes meg nem jelenhetés esetén beküldésével, legfellebb egy év alatt, *széket foglal*, különben megválasztatása megsemmisülvén.

33. §.

Mindennemű akademiai tag a székfoglalási előadás megtartása után (32. §.) egy, az elnök és titoknok által aláírt *oklevéllel* tiszteltetik meg.

34. §.

A *főkönyvtárnokot* a gróf Teleki-nemzetség alapító ága, *alkönyvtárnokot, könyvtártisztet,* úgy a *gyűjtemény-őröket* is, az akadémia, szinte tagjai sorából, öszves ülésben, szavazatok többsége által választja.

35. §.

Pénztárnokot, ellenőrt, ügyészt az igazgató tanács nevez, s azok neki vannak kizárólag alárendelve.

36. §.

Írnokokat az elnök nevez, ki egyszersmind *cselédeket* is fogad, a kiszolgált katonai egyének elhelyezése iránt 1853. dec. 19. költ legfelsőbb rendeletre való tekintettel.

Számukat az igazgató tanács határozza meg.

IV.

Fizetések és jutalmak.

37. §.

Elnök, alelnök, igazgató és *tiszteleti tagok*nak a nekik jutott kitűnő méltóság és állás szolgál fáradózásaik díjául.

38. §.

A *rendes tagok* az akademiai pénzalap erejéhez képest vonnak *munkáikért* fizetéseket; névszerint 800, 500 vagy 300 forintot convp., még pedig oly arányban, hogy egy hatoda a fizetett rendes tagoknak a legmagasb, két hatoda közép, három hatoda az alsóbb *évdíjfokon* álljon.

Hány fizetéses rendestagi hely létezzék idő szerint, azt az igazgató tanács javaslatára a generál-kormányzó

határozza el, ki, szinte az igazgató tanács javaslatára, a különböző évdíjfokokba léptetendő rendes tagokat is megnevezi. A többi rendes tagok, munkáikért, a pénzerőhöz képest, illő tiszteletdíjakra bírnak igényt, melyeket, valamint a tisztviselők fizetéseit és tiszteletdíjait is, az igazgató tanács állapítja meg.

39. §.

A *cselédek* számára is, szolgálataikhoz képest, az igazgató tanács szab bért.

40. §.

A jutalomra érdemesített könyvek s pályaíratok szerzőinek jutalmuk az akademia javaslata szerint folyó vagy *emlékpénzben* adatik ki.

41. §.

Tiszteleti és rendes tag *jutalomkérdésekre* nem felelhet, kivevén az államkormány által kitűzöttekre.

V.

Ülések.

42. §.

Az akademia *székhelye* Pest városa.

43. §.

Az *igazgató tanács*, valahányszor szükséges, az elnök meghívására *összegyűl*, ki annak napját és óráját is meghatározza.

Arra, hogy az igazgató tanács végzéseinek érvényök legyen, legalább kilenc tag jelenléte kívántatik.

44. §.

Ezen gyűlés, minden harmadik évben, vagy valamelyik elnöki hely megürülésével, tagjai közül hármat

hoz javaslatba az elnöki, és hármat az alelnöki helyre; kebelében támadt üresség esetén kiegészíti magát (25. §.); az akademia által javaslatba hozott költségek iránt végez, s az öszves gazdasági ügyet intézi.

Az igazgató tanács tisztéhez tartozik a pénztári számadásnak utasításilag végzett könyvvivői és bizottmányi megvizsgálása, s a vizsgálatban netán felmerülő észrevételeknek a számadó pénztártisztek általi felvilágosíttatása után, annak végletes jóváhagyása, s a szokott felmentő levél kiadása.

45. §.

Az *osztályok* egyenként vagy célszerűen egyesűlve *havonként* egy-egy, vagy a tárgyak úgy kívánván, több, az elnök által bizonyos napra kirendelt, *ülést* tartanak.

Ezen *osztályülésekre* az illető tiszteleti és levelező tagok hívatalosak, a Budapesten lakó *rendes tagok* ellenben megjelenni szorosan *kötelezetnek;* gátoltatások esetében az utóbbiak az elnöktől felmentetést kérvén.

46. §.

Az *osztályülések tárgyai:* mindennemű tudományos előadás és értekeződés, a tagok vagy nem tagoknak is az akademia elébe terjesztett dolgozásai s egyéb közlemények olvasása, tudományos indítványok s vállalatok tárgyalása, úgy a jutalomügyi s választási előkészületek.

47. §.

Hogy valamely osztályülés végzéseinek érvényök legyen, legalább *öt szavazható tag* jelenléte (15., 16. §.) kívántatik.

48. §.

Oly ügyek, melyek bővebb átvizsgálást kívánnak, előleges tárgyalás végett *bizottmányokhoz* utasíttatnak. Ilyek vagy

a) *állandók*, melyekre bizonyos folyó munkák vagy kiadások bízattak, s melyek az illető osztály által elég-

séges számú rendes, és, ha szükséges, levelező, sőt tiszteleti tagokból is állíttatnak össze s egészíttetnek ki; vagy

b) *ideiglenesek*, melyek bizonyos munkák, pályaíratok, fontos indítványok stb. megvizsgálásával minden külön alkalommal külön bízatnak meg, s az illető tárgy kívánalmai szerint több vagy kevesebb, azon vagy más osztályi tagokból állíttatnak össze. Teendőik elvégzésével megbízások megszűnik.

Ily bizottmányi ülésekben tiszteleti, s ha olyan belé nevezve nincsen, a legidősb rendes tag elnökül.

49. §.

Az *öszves akademia* havonként az elnök által előre kirendelt napon legalább e g y *öszves ülést* tart, melyben a tiszteleti és rendes tagok döntő, a levelező tagok értesítő szavazattal vesznek részt.

Tárgyaik: az ülési jegyzőkönyvek olvasása, gyászés emlékbeszédek tartása elhúnyt tagok felett, az öszves akademiát illető indítványok, úgy az osztályülések által ajánlott vállalatok, jutalmazások, s minden, az igazgatóság intézkedését kívánó dolgok tárgyalása.

50. §.

Hogy az öszves ülések végzéseinek érvényök legyen, legalább *kilenc szavazatos tag* jelenléte kívántatik.

51. §.

Az akademia minden évben rendesen egy *nagy gyűlést* tart az elnök vagy alelnök személyes vezetése alatt, melyben a Budapesten kívül lakó rendes tagok is megjelenni *tartoznak*, de fontos okokból az elnök által a megjelenéstől fölmentethetnek.

Ezen gyűlés, melyben minden rendes és tiszteleti tag szavazattal bír, *új tagokat* hoz javaslatba kinevezés végett, s választ azon helyekre, melyek megerősítés alá terjesztendők; az osztályok által *jutalomra* ajánlott munkák és megfejtett *pályakérdéseknek* a jutalmat oda ítéli, s az osztályok ajánlására *új jutalomtárgyakat állapít meg.*

52. §.

Az akademia minden évben a nagy gyűlés után *egy ünnepélyes közülést tart*, melybe az igazgató tanács és az akademia tiszteleti, rendes és levelező tagjai hívatalosak.

Ezen ülésben a titoknok évi jelentése az akademia munkásságáról olvastatik, emlékbeszédek tartatnak elhúnyt tagok felett, tudományos és költői művek adatnak elő, kiosztatnak a jutalmak, az új jutalomfeladások s az új kinevezések és választások kihirdettetnek, emezek, a menynyiben a generál-kormányzó megerősítésétől függvén, ez bekövetkezett.

53. §.

Minden, a mi az elsorolt különféle ülések és gyűlésekben tárgyaltatik és végeztetik, a *jegyzőkönyvekbe* pontosan és teljesen felveendő.

Minden ülési jegyzőkönyvek különbség nélkül, minden ülés vagy gyűlés megtartása után nyolc nap alatt a cs. k. generál-kormányzósághoz felküldendők tudomás és megvizsgálás végett.

54. §.

Az akademiának évenként kéthavi *szünidő* engedtetik.

VI.

Pénztár.

55. §.

A *pénztárróli intézkedés* az alapszabályok értelmében az igazgató tanácsnál van; a közvetlen felügyelést arra az elnök viszi, ki azt gyakrabban véletlenül megvizsgálván, annak mibenlétéről az igazgató tanácsot tudósítja.

56. §.

A jövedelem *hatodrésze* évenként tőkésíttetik.

57. §.

Alapítóknak a tőkepénzt magoknál megtartani szabad, úgy mindazáltal, hogy ez a törvények értelmében bátorságba helyeztetve legyen, és törvényes kamatjai pontosan befizettessenek.

58. §.

A pénztárba befizetett s gyümölcsözés végett kölcsön kiadott tőkepénzekről, az alapítók szándékához képest, *külön-külön számolás* vitetik.

59. §.

Igazgató tanács tagja az akademia tőkepénzeiből kölcsön nem vehet.

60. §.

A közigazgatás az alapszabályok és a közönséges egyleti rendeletek pontos megtartása, úgy az akademia céljaira nézve vont határok figyelembe vétele felett a felügyelést az erre meghívatott budai cs. k. helytartósági osztály —, s a generál-kormányzóság által e helytartósági osztály javaslatára kiküldött *országfejedelmi biztos* által, gyakorolja. Az országfejedelmi biztos jogosítva van az intézet ügyvezetésébe betekinteni, az erre vonatkozó számadásokat s egyéb okmányokat megszemlélni, s az igazgatóság ülései s a nagy gyűlésekben jelen lenni.

Az országfejedelmi biztosnak jogában áll az igazgató tanács vagy a nagy gyűlés minden oly végzése ellen tiltakozni, mely által a legmagasb kormány céljait vagy az alapszabályokat megsértve vagy átlépve látja.

Ilynemű végzés teljesítése iránt a cs. k. generálkormányzóság útján a belügyministerium elhatározása kérendő, melynek megérkeztéig azon végzés életbe léptetése függőben marad.

Azon gyűlések jegyzőkönyvei, mikben az országfejedelmi biztos jelen volt, általa is aláírandók.

Az akademiai gyűlések bejelentésére, s azok előrajzának bemutatására nézve a magyarországi cs. k. generálkormányzóságnak 1854. jún. 11. 9142. sz. alatti (Kormánylap, 15. sz. II. r.) rendelete szabályozó marad.

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA Könyvtára
HUNGARICAE